

Azərbaycan Respublikası

ELMİ İŞ

(Aylıq beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal)

НАУЧНАЯ РАБОТА

(Ежемесячный международный
научно-теоретический журнал)

SCIENTICAL WORK

Azerbaijan Republic Amonth International
Science oritical journal`s

№ 01 (31)

Bakı - 2012

**Jurnal Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində
Dövlət qeydiyyatından keçmişdir.**

Qeydiyyat nömrəsi 2212

**Baş redaktor:
Mübariz Hüseynov**

**Redaktor:
Əfrasiyab Məmmədov**

*Jurnal "Ziya" NPM-də çap olunmuşdur.
Telefon: 492 75 52*

Direktor: Sevdə Mikayılqızı
Texniki redaktor: Şamil Qurbanov
Texnikabank ASC
Kapital filialı h/h 38210006310001
VÖEN 6200060022

Yığılmağa verilmişdir: 09.01.2012
Çapa imzalanmışdır: 25.01.2012
Kağız formatı: 60x84 1/16
Mətbəə kağızı № 1
Tiraj: 200, sifariş: 281
Qiyməti: müqavilə ilə

Redaksiyanın ünvanı:
Bakı, Mətbuat prospekti, 529-cu məhəllə,
"Azərbaycan" nəşriyyatı, VI mərtəbə.
Telefon: (012) 510-63-99
(050) 209-59-68, (055) 738-58-83, daxili: 5-09
E-mail: azelmiish@mail.ru

MÜNDƏRİCAT

ƏN YENİ TARİX

Şikar QASIMOV, Flora QASIMOVA AZƏRBAYCAN MƏDƏNİYYƏTİ MÜSTƏQİLLİK İLLƏRİNDƏ.....	5
--	---

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ

Əli ƏLİYEV AZADLIQ VƏ DEMOKRATIYA CARÇISI, MİLLİ AZƏRBAYCAN ŞAİRİ.....	9
---	---

AZƏRBAYCANIN RABİTƏ TARİXİNDƏN

Firdovsiyyə ƏHMƏDOVA, Elşad NURƏLİYEV CÜMHURİYYƏT DÖVRÜ VƏ RABİTƏ.....	17
---	----

ELMİMİZİN KORİFEYLƏRİ

Eyyub BƏŞİROV O, BÖYÜK İNSAN, BÖYÜK ALİM İDİ.....	22
--	----

ЭКОНОМИКА

Эльпад НУРАЛИЕВ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ И ЕЕ ОСНОВНЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ	28
---	----

ARIÇILIQ

Şamil QULIYEV

YERLI ARI GENOFONDUNUN QORUNMASI
VƏ DAMAZLIQ İŞİNİN QURULMASI ÜÇÜN
TƏXİRƏSALINMAZ TƏDBİRLƏR GÖRÜLMƏLİDİR..... 33

**İZ İСТОРИИ СОЗДАНИЯ И РАЗВИТИЯ ПЛЕМЕННОГО
ЖИВОТНОВОДСТВА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ**

Эйгоб БАШИРОВ

İZ İСТОРИИ ПРОВЕДЕНИЯ ПОРОДНОГО РАЙОНИРОВАНИЯ
И ПОРОДНОГО УЧЕТА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ЖИВОТНЫХ,
РАЗВОДИМЫХ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ 38

Ən yeni tarix

AZƏRBAYCAN MƏDƏNİYYƏTİ MÜSTƏQİLLİK İLLƏRİNDƏ

Şikar Qasimov

*Azərbaycan Texniki Universiteti Tarix kafedrasının müdiri,
tarix elmləri doktoru, professor*

Flora Qasimova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin baş müəllimi

*Açar sözlər: Azərbaycan Respublikası, ana dili, Azərbaycan mədəniyyəti,
teatr, filmlər*

Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra mədəniyyətin inkişafı sahəsində də yeniləşmə prosesi daha da genişləndi. Yaradıcı ziyalıların və ittifaqların fəaliyyətinə dövlət qayğısı gücləndi. 1997-ci il noyabrın 10-da Azərbaycan Respublikasının prezidenti «Azərbaycan Respublikasında ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinə dövlət qayğısının artırılması haqqında» fərman imzaladı. Qocaman ədəbiyyat və incəsənət xadimləri, gənc istedadlı yazıçı və şairlər üçün fərdi təqaüdlər təyin edildi. 1998-ci il may ayının 22-də «Azərbaycan Respublikasında fəxri adlar haqqında». 2002-ci il iyun ayının 11-də «Azərbaycan Respublikası prezidentinin fərdi təqaüdlərinin təsis edilməsi haqqında» fərmanlar verildi. 2002-ci ilin iyun ayında elm, mədəniyyət, incəsənət, maarif və digər sahələrdə böyük xidmətləri olmuş, 150 nəfərə prezident təqaüdü təyin edildi. Bu proses sonrakı illərdə də davam etdirilir.

Möhtərəm Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişi ilə elm, təhsil, mədəniyyət tədricən dirçəlməyə başladı. Hələ sovetlər dövründə Heydər Əliyevin yaratdığı güclü təhsil sistemi, kadr potensialı yaratmağa imkan vermişdi. Hakimiyyətdə olduğu bütün dövrlərdə cənab Heydər Əliyev təhsib xüsusi qayğı göstərmişdi. Yeni tipli məktəblər tikilmiş, kitablarla təmin edilmiş və maddi-texniki baza möhkəmləndirilmişdir.

Çox əfsuslar olsun ki, müstəqilliyimizin ilk illərində rəhbərliyimizin naşılığı ucbatından təhsilimizə elə bir güclü zərbə vuruldu ki, bir neçə il biz bu təsirdən yaxa qurtara bilmədik. Yənə də cənab Heydər Əliyev təhsilimizi dağılmaq təhlükəsindən xilas etdi. Müəllimlərin öz peşəsinə həvəsini artırdı.

Möhtərəm Heydər Əliyev 2000-ci il iyunun 13-də «Azərbaycan Respublikasında Təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi haqqında» imzaladığı fərman Azərbaycanda təhsilin, elmin və bütövlükdə mədəniyyətin inkişafını təmin edən sənəddir. Azərbaycan təhsili

tədricən dünyəvi və humanist məzmun kəsb edərək milli irsə, beynəlxalq standartlara, qabaqcıl ölkələrin təcrübəsinə istinad edərək inkişaf edir.

Azərbaycanda hakimiyyətə gəldiyi gündən ana dilinə həmişə xüsusi diqqətlə yanaşan Heydər Əliyev dövlət dilinin yeni inkişaf dönmündə yaranmış vəziyyəli nəzərə alaraq 2001-ci il iyun ayının 18-də «Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında» və latın qrafikasının keçidlə bağlı verdiyi fərmanda, dövlət dili haqqında, 2003-cü il Azərbaycan Respublikasının qanununda dilimizin inkişafına verilən təminat öz əksini tapmışdır. 18 iyun tarixli sənəddə dilimizin tarixi inkişafı boyu əldə etdiyi uğurlarla yanaşı, yaşadığımız dövrdə dövlət dili sayəsində yaranmış problemlər də geniş təhlil edilmiş və həmin problemlərinin həlli yolları göstərilmişdir. Fərmanda deyilir: «Azərbaycan Respublikasının on illik inkişaf yolunun təcrübəsi göstərir ki, digər sahələrdə olduğu kimi ana dilimizin öyrənilməsi və tətbiqi sayəsində də hələ görüləsi işlər çoxdur». Bu tarixi sənəddə görüləsi işlər konkret olaraq göstərilir və qarşıda duran vəzifələr açıqlanır. Həmin fərmanda birinci olaraq ana dilinin tədrisi işi xüsusi qeyd edilərək göstərilir: «Ölkəmizin orta və ali məktəbələrində Azərbaycan dilinin müasir dünya standartlarına, milli-mədəni inkişaf tariximizin tələbrinə cavab verən tədris işinin təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır». Fərman ümummilli lider Heydər Əliyevin 1969-cu ildən - Azərbaycana rəhbərlik etdiyi vaxtdan başlayaraq milli dillə əlaqədar həyata keçirdiyi böyük tədbirlərin qanunauyğun davamıdır.

Heydər Əliyevin dövründə Cənubi Azərbaycan sözü üzərindən yasaq götürüldü. Əslən cənubdan olan şairbrlə sıx ünsiyyət saxlandı. Bütün bunlar Heydər Əliyevin ziyahlara olan qayğısının nəticəsi idi. Bu qayğının davamı olaraq Heydər Əliyev son on ildə pedoqoji işçilərin əmək haqqının artırılması haqqında on dəfə sərəncam imzalamış, xüsusi xidmətbri, əməyi olan müəllimlər mükafat və fəxri təqaüdə layiq görülmüşlər ki, bu da müəllimlərə işlərində böyük ruh yüksəkliyi yaratmışdır.

«Mən həyatımın qalan hissəsini də xalqıma bəxş edəcəyəm» kəlamının sahibi öz sözünün üstündə durdu. Son nəfəsinə qədər xalqını düşündü, onun uğrunda ömrünü şam kimi əritdi və polad iradə sahibi olduğunu bütün beşəriyyətə nümayiş etdirdi. Özü isə müstəqil Azərbaycanın simvoluna çevrildi. Mükafatı xalqın qəbində əbədi məskən salaraq, əsl insanlıq müjəsiməsi olan heykələ döndü.

Ulu öndər Heydər Əliyevin böyüklüyü onda oldu ki, o, itmiş inamı xalqa qaytara bildi. Bu yolda gördüyü hər bir işdə xalqa arxalandığını dönə-dönə bildirirdi. Çıxışlarının birində demişdir: «Mənim yaratdığım hər bir şey mənim üçün əzizdir. Zavod da, fabrik də, elektrik stansiyaları da, yol da, körpü də, ev də, bina da, saray da- hər bir şey. Amma mənim üçün hər şeydən əziz mənim xalqımdır, mənim vətənimdir, mənim torpağımdır».

Qədərbilən xalqımız bütün bunları unutmur və unutmayacaq. Bu gün biz onun yoxluğuna inanmırıq. Əslində o, bizimlədir. Çünki o, mükəmməl bir hüquqi dövlət yaradıb bizə vermişdir. Elə bir dövlət ki, daha heç kim onu sarsıda bilməz.

Deyirlər ən böyük təsəlli dünyasını dəyişənin qoyub getdiyi əməllərə baxıb fəxr etməkdir. Azərbaycan xalqının ən böyük təsəllisi isə cənab İlham Əliyevin ölkə

prezidenti seçilməsidir. Deməli, xalqın dahi oğlunun əməlləri yaşayır, arzuları həyata keçir. Xalq buna inanır. Azərbaycanın bugünkü inkişaf dinamikası, quruculuq işləri və xalqın sosial-rifah halının günü-gündən yaxşılaşması ümummillə lider Heydər Əliyevin qurduğu müstəqil Azərbaycan dövlətinin inkişafını göstərir.

Mədəni həyatımızın və ədəbi-ictimai fikrimizin inkişafındakı müstəsna yerini, milli özünüdərkən bərqərar olmasında böyük rolunu nəzərə alan ölkə prezidenti cənab İlham Əliyev 23 yanvar 2006-cı ildə «Molla Nəsrəddin» jurnalının 100 illik yubileyi haqqında sərəncam imzaladı. Ölkə başçısı həmin sərəncamda «Molla Nəsrəddin» jurnalı ilə bərabər. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafına töhfələr vermiş digər maarifçi mətbuat orqanlarına da həsr olunmuş tədbirlərin hazırlanmasını vacib saymışdır.

Ölkədə Bakı Bələdiyyə teatri, Tənqid-Təbliğ teatri, Milli Dastan teatri, Dövlət Gənclər teatri, Yuğ teatri, Bakı Kamera teatri, Pontomim teatri kimi sənət ocaqları təşkil olundu. 2000-ci ildə artıq respublikada 26 dövlət teatri fəaliyyət göstərirdi. Opera və Balet teatrında 1997-ci ildə Ü.Hacıbəyovun «Koroğlu» operası, «Arşın mal alan» musiqili komediyası, Milli Dram Teatrında S. Vurğunun «Fərhad və Şirin» pyesi, 1998-ci ildə Musiqili Komediya teatrında «O olmasın, bu olsun» musiqili komediyası tamaşaya qoyuldu. 1996-cı ildə S. Əbşgerovun «Solğun çiçəklər» operası tamaşaya qoyuldu. Bəstəkar C.Hacıyevin dövrün drammatizmini, xalqın ümidini, inamını, sədaqətini musiqi dili ilə əks etdirən «Onu zaman seçib» adlı VIII simfoniyası, bəstəkar Sərdar Sərdarovun «Böyük vətəndaş» haqqında odası xalqın səadətini, tərəqqisi və müstəqilliyi uğrunda daim mübarizədə olan prezident Heydər Əliyevə həsr olunmuşdur. Bəstəkar Vasif Adıgözelovun 1997-ci ildə yazdığı «Qarabağ» oratoriyası Qarabağ fəryadını özündə əks etdirirdi.

Respublikada iqtisadi çətinliyin olmasına baxmayaraq, Azərbaycan kinosunu böhrandan çıxarmaq üçün yollar axtarıldı. «Azərbaycanfilm» kino-studiyası 1994-cü ildən etibarən yenidən dövlət büdcəsindən maliyyələşdirməyə başlandı. Ölkədə istehsal edilən filmlərin toplanması, bərpası və səmərəli istifadə olunması üçün dövlət kino fondu təşkil edildi. Azərbaycan kinoma-toqrafçuları «Əhli-kef», «Fransız», «Hər şey yaxşı olacaq» (rejissor V.Mustafayev), «Yarasa» (rejissor A.Salayev), «Həm ziyarət, həm ticarət», «Yerlə göy arasında» (rejissor R.Ocaqov), «Uçurulmuş körpü», «Özgə vaxtı» (rejissor H.Mehdiyev), «Bəxt üzüyü» (rejissor R.Əzizbəyli) kimi yüksək bədii dəyərli filmlər yaratmışdılar. Qarabağ müharibəsinə həsr edilmiş kinolar da meydana gəlmişdir. «Ağ atlı oğlan» (rejissor Ə. Əbluc), «Fəryad» (rejissor C.Mirzəyev) kimi kinolentlərdə Qarabağ müharibəsi ilə bağlı epizodlar kinoya gətirilmişdir.

Ümummillə lider Heydər Əliyevin ömür yolundan bəhs edən «General», «Birinci», «Moskva - Kreml», «Lider», «Tale», «Əsil məhəbbət haqqında», «Bir həsədin tarixi» (rejissor V.Mustafayev) sənədli filmləri Azərbaycan kinosu tarixində bütöv bir salnamədir. Müstəqil Azərbaycan kinosu dünya ekranlarına yol açmışdır. «Yarasa» bədii filmi 1996-cı ildə Fransada keçirilən kinofestivalda «Avropanın tammətrajlı ən yaxşı bədii filmi» adına, Misir Beynəlxalq kinofestivalında ən yüksək mükafata layiq görüldü. «Özgə vaxtı» filmi 1997-ci ildə Madrid Beynəlxalq kinofestivalında yüksək qiymətləndirildi.

1997-ci ildə «Cavan qadın üçün kişi» (rejissor M. İbrahimbəyov) filmi Kolumbiyanın paytaxtı Boqotoda bürünc mükafata layiq görülmüşdü. 2001-ci ildə Moskva Avroasiya teleforumunda «Əsil məhəbbət haqqında» sənədli filmi üç mükafata 2002-ci ildə «Bir həsədin tarixi» filmi «Qran-Pri» mükafatına layiq görüldü.

Teleradio məkanındakı yeniliklər də ölkəmizin son illərdə əldə etdiyi böyük uğurların daha bir ünvanı kimi dəyərləndirilə bilər. Bu sahədəki uğurların miqyasını təsəvvüre gətirmək üçün təkcə onu xatırlamaq lazımdır ki, yaxın keçmiş qədər cənisi bir televiziya və bir radiosu olan Azərbaycanda bu gün 11 radio, ümumrespublika yayımcısı olan 9 televiziya və 14 regional televiziya kanalı fəaliyyət göstərir. Göründüyü kimi, Azərbaycanın efir məkanında kifayət qədər rəngarənglik mövcuddur. Bir sözle efirimizin hüdudları kimi onun imkanları da olduqca genişdir. Bütün bunlar müstəqillik illərində ölkəmizdə Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafı sahəsində əldə olunmuş çox ciddi uğurların göstəricisidir.

Bütün bu nailiyyətlər eyni zamanda onu da sübut edir ki, XX əsrin 20-40-ci illərində Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafı sahəsində əldə edilmiş nailiyyətlər müstəqillik dövründə özünün yeni, daha yüksək mərhələsinə çatmışdır. Müstəqillik yaradıcı insanların fəaliyyəti və hərtərəfli inkişafı üçün geniş imkanlar açmışdır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. *Əliyev H.Ə.* Müstəqilliyimiz əbədidir. *Bakı, 1997.*
2. *Abdullazadə F.* Heydər Əliyev. Siyasi portret. *Bakı, 1998.*
3. Prezident İlham Əliyev. *Bakı, 2004.*
4. *Həsənov Ə.* Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. *Bakı, 2005.*
5. *Həsənov Ə.* Azərbaycan və ATƏT: Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi və Dağlıq Qarabağ problemi ümumavropa təhlükəsizliyi fonunda. *Bakı, 1997.*
6. *Qafarov T.* Azərbaycan tarixi. (XX əsrin 80-90-cı illəri). *Bakı, 1998.*
7. Azərbaycan Respublikası 1991-2001. *Bakı, 2001.*
8. *İsmayilov M.* Qarabağın tarixi. *Bakı, 1999.*
9. *Qasimov M.* Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sistemində (1991-1995) *Bakı, 1996.*
10. *Əhmədov M.* Azərbaycan: yeni neft erası və beynəlxalq siyasət. *Bakı, 1997.*
11. *Mirzəyev R.* «Əsrin müqaviləsi»ndən başlanan yol. *Bakı, 2000.*
12. *Şahbazov E.* Heydər Əliyev və Azərbaycan neftinin inkişafı. *Bakı, 1997.*
13. Böyük ipək yolu: dünəni, bu günü, sabahı. *Bakı, 1998.*
14. Azərbaycan-Türkiyə münasibətləri. *Bakı, 1997.*
15. *Abdullayev V.* Azərbaycan yeni diplomatiya məkanında. *Bakı, 2000.*

Ədəbiyyatşünaslıq

**AZADLIQ VƏ DEMOKRATIYA QARÇISI,
MİLLİ AZƏRBAYCAN ŞAİRİ**

Əli Əliyev,

*AMI-nin Ağcabədi filialının "Ana dili, ədəbiyyat və onların
tədrisi metodikası" kafedrasının müdiri, baş müəllim*

Açar sözlər: Azərbaycan, Sabir, satira, Sabir yaradıcılığı

Azərbaycanın klassik sənət fədailərindən biri də əbədiyaşar qələm sahibi, görkəmli satirik şair Mirzə Ələkbər Sabir Tahirzadədir. O, 1862-ci ildə Şamaxıda anadan olmuş, 1911-ci ildə isə vəfat etmişdir. Şairin qısa ömür yolu təəssüf yaradır, amma Sabir bu qısa ömür yolunda elə bir iz qoymuşdur ki, bu iz bütün əsrlərdən görünür. "Sabir Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində çox böyük xidmətləri olan, şeirimizdə tamam yeni bir dövr açan, milyonların qəlbini oxşayan və fəth edən əsl xalq şairidir... Sabir şeiri həmişə hər yerdə zehni açıq, tərəqqipərvər adamların azadlıq və səadət uğrunda mübarizə yoluna sönməz bir mayaq kimi nur saçır." [1, s.145]

Sabir yaradıcılığı daimi olaraq öz tərəvətini və aktuallığını itirməyəcəkdir. Sabir dünəninin, bu günün və gələcəyin şairidir. Çünki Sabirin xəlqiliyi, müasirliyi, Sabir poeziyasının özünəməxsus dili onun əbədiyaşarlığını şərtləndirir. Sabir dövrünün şairi, bu günün demokratik fikirli vətəndaşı, gələcəyin iti və uzaq gören ekstrasensidir. Sabir satirasının gücü xalqın milli psixoloji xarakterinə tam bələd olmasından və milli xəlqilik qeyrətindən irəli gəlir. "Sabirin satirası ona görə yaşayır və sevilə-sevilə oxunur ki, o, əsl həyat poeziyasıdır, "əsrin ayinesidir" Sabir məhvedici tənqiddə tutduğu hədəflərin heç birini uydurmamışdır. Onları öz gözləri ilə görmüş, onların şəxsən şahidi olmuşdur. Sabirin gülüş hədəflərinin hamısı şairin yaşadığı mühitin acı məhsuludur." [2, s.25]

Sabirin tənqid hədəfləri nöqsanı olan, zamanın inkişaf tempindən geri qalan bütün təbəqələr, hər bir sənət sahibidir. Onun “bir məclisdə on iki kişinin söhbəti” şeirində vəkil, həkim, tacir, rövzəxan, dərviş, sofi, molla, elm adamı, cahil, şair, avam və qəzetçi öz dilləri ilə ifşa edilir. Sabirdə Xaqani xəlqiliyi, Nizami müdrikliyi, Nəsimi üsyankarlığı, Füzuli dərinliyi olmaqla yanaşı Sabir özünəməxsusluğu, Sabir üslubu vardır. Odur ki, müəllifi deyilməsə də, şeir oxunarkən Sabirə aid olduğunu üslubundan hamı tanıyır. Odur ki, bu yüksək sənətkarlıq, novatorluq Sabir ədəbi məktəbinin yaranmasına gətirib çıxarmışdır. “Sabirin realizmi sosial fikir dərinliyi ideya və poetika yeniliyi ilə Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində xüsusi bir hadisədir və onun bu cəhətləri poeziyamızda ayrıca bir məktəbin formalaşmasına imkan vermişdir.” [3, s.32]

Sabir klassik irsə yüksək sənətkarlıq və bacarıqla dirşəklənib, onu yaşadığı zaman çərçivəsində deyil, bütün dövrlərin ruhuna, ictimai və estetik tələblərinə uyğunlaşdırmışdır. Zaman etibarını ilə biz Sabir dövründən uzaqlaşsaq da hər an o, bizimlədir. Harada Azərbaycan milli xüsusiyyətləri, milli psixoloji durumu, adət və ənənələrimiz, bir sözlə, xalq, millət olan yerdə Sabir deyimi, Sabir duyumu, Sabir yozumu və üslubu vardır. Gündəlik həyat tərzimizin bütün məqamlarında rastlaşdığımız biganəlik, avamlıq, yaltaqlıq anlarında “Allah sənə rəhmət eləsin, Sabir!” – deyib, məqama uyğun gələn sözlərini söyləyirik. Sabirin “dürr saçan təbi” bütün əsrlərdən görünür. Bunu Sabir hələ uşaq ikən dərk etmiş və atası onun şeir dəftərini cıraqkən o, belə yazmışdır:

*“Gərçə u dəftəri-əsari-məra parə nəmud,
Vaslə ba təbi dirəşən konəm, inşallah!” [2, s.15]*

*(Tərcüməsi: O, mənim şeir dəftərimi cırdısa, mən dürr saçan təbimlə,
inşallah, onu bitişdirərəm)*

Sabir öz dövründə də yüksək qiymətləndirilmiş və yaradıcılığının bütün məqamları təhlil edilmişdir. “Müasirlərinin əsərlərində Sabir yaradıcılığının, demək olar ki, bütün problemləri, bütün sahələri haqqında müəyyən fikir söylənmişdir.

Müasirləri hər şeydən əvvəl, ən çox Sabir yaradıcılığının ideya-bədii mənbələrini açmağa çalışmışlar. A.Səhhət, Seyid Hüseyn, D.Bünyadzadə, M.Hacıniski, Ə.Fəhmi və başqalarının əsərlərində Sabir satirası yazıb yaratdığı dövr ilə zamanın ictimai-siyasi şəraiti ilə sıx əlaqələndirilib

qiymətləndirilir. Müasirlərinin hər biri Sabir yaradıcılığının müəyyən bir mərhələsindən, müəyyən bir sahəsindən bəhs etsələr də, hamısı bu fikirdədir ki, Azərbaycan ədəbiyyatında Sabir... siyasi oyanışın əks sədasıdır, ... demokratiya və azadlıq ideyalarının qarçısıdır. ” [4, s.95]

Sabir təkcə öz dövrünün deyil, həm də bu günün aynasıdır. O, elə bir əbədiyyət aynası kəşf etmişdir ki, o ayna milli mədəniyyət xəzinəmizin əbədi eksponatıdır:

*Niyə bəs boylə bərəldirsən, a qare, gözünü,
Yoxsa bu ayinədə əyri görürsən özünü? [5, s.313]*

Sabirin gözündən və sözündən yayınan hədəf tapmaq mümkün deyildir. Çünki Sabir dünyası, Sabir məfkurəsi, Sabir fəlsəfəsi xalqın mənafeyi ilə üst-üstə düşürdü. Həmçinin özünəməxsus deyim, duyum tərz, və məna çaları Sabir yaradıcılığının əbədi qalacağını təmin edir. “M.Ə.Sabirin şair kimi yetkinliyi ondadır ki, poeziyanın min illik yolundakı dəbdəbəli, ibarəli dillə yazıya alınan təşbeh məcaz və simvolların, ənənəvi sevgi macərələrinin, yarı əflatun, yarı ilahi ruh qarışıq məhəbbət qəzəlçiliyinin misrasını qəbul etməmiş, həyatın ən xarakterik anlarını poetikləşdirmişdir.” [6, s.90]

O dövrdə inqilabi hərəkətə yatırmaq üçün çar Rusiyası xalqlar arasında milli ədavət toxumu səpirdi. Sabir bu münasibətlə “Beynəlmiləl” şeirini yazmış, çarizmi isə “fitneyi-İblisi-məlun” adlandırmışdır. Bu gün Sabir sağ olsaydı Azərbaycan və erməni xalqı arasında olan milli ədavəti yenidən qızıqdır, ermənilərə havadarlıq edərək Azərbaycan torpaqlarının 20%-ni işğal edənləri düzgün qiymətləndirib, bu yolda rus dövlətinin məqsəd və məramını daha dürüst sarkazm ilə mənalandırardı.

Sabirin elə şeirləri vardır ki, öz dövrü üçün aktualdır. Elə şeirləri də vardır ki, bütün dövrlər üçün ümumişləkdir, hətta nə qədər ki, millətimiz vardır həmin şeirlər də söylənəcək və öz dəyərini qoruyub saxlayacaqdır. Belə şeirlərin bir sıra beytləri aforizm və yaxud qanadlı ifadələr kimi xalq arasında bu gün də sevilə-sevilə işlənməkdədir.

- 1. Millət necə tarac olur olsun, nə işim var?!
Düşmənlərə möhtac olur olsun, nə işim var?! [5, s.5]*
- 2. Daş qəlblı insanları neylərdin, ilahi?!
Bizdə bu soyuq qanları neylərdin, ilahi?! [5, s.93]*

3. *Xandostu, amandı, qoyma, gəldi!*
Didari yamandı, qoyma, gəldi! [5, s.127]
4. *Ax!...necə kef çəkməli əyyam idi,*
Onda ki, övladi-vətən xam idi! [5, s.133]
5. *Adəmi adəm eyləyən parədir,*
Parasız adəmin üzü qaradır. [5, s.180]
6. *Kim nə deyir bizdə olan qeyrətə?!*
Qeyrətimiz bəllidir hər millətə! [5, s.187]
7. *Oğul mənimdir əgər, oxutmuram, əl çəkin!*
Eyləməyin dəngəsər, oxutmuram, əl çəkin! [5, s.212]
8. *Dindirir əsr bizi dinməyiriz,*
Açılan toplara diksinməyiriz. [5, s.261]

Sabir satirasının gücünün şiddəti, dərinliyi və əbədiliyi ondadır ki, o eyni tərzdə gülmür, gülüşün bütün tərzlərindən istifadə edərək tənqid hədəfinin vəziyyətinə və xarakterinə uyğun gülüş səciyyəsi seçir. Qeyrətsizə, yaltağa, satqına, biganəliyə, avamlığa və s. gülmür və güldürür. Nöqsamı olan bütün təbəqələrə gülmür, güldürür, ağlayır və ağladır. Gülən tərəfin ictimai mənsubiyyəti baxımından gülüş tərzində fərqlidir.

Xalq oyanır, anlayır gülmür, ziyalı gülmür. Ancaq bu gülüş göz yaşında olan gülüşdür. Əkinçiyə, dilənçiyə ziyalı ağlaya-ağlaya, sızıldaya-sızıldaya gülmür. Çünki əzildikcə fəryad qoparan əkinçiyə göz yaşında gülən və gülə-gülə onun halına yanan ziyalıdan başqa, ona rişğəndlə gülən və daha da əzmək istəyən kapitalist gülüşü artıq başqa mənə daşıyır. Bu gülüşlə hədəf mənevəyyat baxımından da istismar olunur, məhvə məhkum edilir. Amma burada gülən gülə-gülə, məhv edə-edə alçalır, xalqın bəlasına düşər olur. Bütün bunlarla yanaşı Sabir gülməsə ağlaya bilmir, həmçinin ağlamasa gülə bilmir. Bu təzad Sabiri əbədiləşdirir, yadda qalır edir, tarixin daş yaddaşına yazır.

Sabir yaradıcılığında satira ictimai tənqid forması kimi xalq qınağı səviyyəsində formalaşmışdır. Satira ayrı-ayrı şəxslərə deyil, bütöv bir millətə ünvanlanırdı, milli düşüncə tərzini formalaşdırmağa xidmət göstərməklə ictimai mənə kəsb edirdi. Sabirin tənqid hədəfləri tək cəmiyyəti deyil, milli "Qəhrəman" deyildir, həm də dünyəvi tipdir. Bu "Qəhrəman": "Dünyəvi cahən ac olur olsun, cümlə cahən batsa da batsın" – söyləməklə əsil tip olduğunu təsdiqləyir.

*Eylə bilirdim ki, dəxi sübh olub,
Mürqi-səhər tək bir ağız banladım.
Səng şikəst eylədi balü-pərim,
Banlamağın hasilini anladım.
Övci-fəzadə görərək bayquşu,
Səhndə qaqqıldayıram indi mən....
Ağlamayın, ağlamayın, cücələr,
Banlamaram, banlamaram bir daha
Banlamaqdır sizə əhdim mənim,
Söyləmirəm: anlamaram bir daha! [5, s.41]*

Bu şeir Sabirin siyasi mənə kəsb edən şeirlərindəndir. Burada şair mətnaltı mənə kəsb edən sübh olduğunu və bir ağız səhərin açılmasını bildirmək üçün banladığını bəyan edir. Lakin onun qanadları daşa dəyir, şikəst olur. Səsinə səs verən olmur, bayquş fəzadə cövlan edir. Bu xarabalıqda şair onu anlamayaraq qorxub ağlayanları “cüca” adlandırır tövsiyə edir ki, “ağlamayın banlamaram bir daha”, amma “Banlamaqdır sizə əhdim mənim. Söyləmirəm: anlamaram bir daha!” Daha sonra Sabir “Canın çıxsın” şeirini yazmışdır. Bu şeir yuxarıda verilmiş “Eylə bilirdim ki, dəxi sübh olub” misrası ilə başlanan şeirin cavabı kimi səslənir:

*Canın çıxsın gözündən, qanmayaydın!
Qanıb da hər işi odlanmayaydın!
Nə üçün hüsnü qübhi anladın da?
Bütün el yatmış ikən banladın da?
Çək indi tutduğun karın cəzasın!
Eşit hər səmtdən lənət sədasın ! [5, s.183]*

Sabir “Halva, halva deməklə ağız şirin olmaz” atalar sözündən ele məharətlə istifadə etmişdir ki, oxucu ilk baxışda onu asanlıqla dərk edə bilmir. On iki beytlik şeirin birinci və on ikinci beytləri biri-birini tamamlayır:

*Nolur şirinməzaq etsə məni halvayı-hürriyyət,
Yesəm bir loğma andan, söyləsəm: oxqay, hürriyyət!
Bu səsdən səksənib durdum , götürdüm saətə baxdım,
Hələ gördüm ki, şəbdir, söylədim: lay-lay, hürriyyət! [5, s.42]*

Bu beytlərdən aydın olur ki, Sabir azadlıq məqamının yetişmədiyi bir zamanda hüriyyətdən danışmağa dəyməz fikrini irəli sürməklə milləti tərəqqiyə, azadlığa dəvət edir. Həmçinin Sabir bu yolda bir çox üsuldən istifadə etmişdir. Gah lay-lay deməklə, gah hədə qorxu gəlməklə, gah da qadağalar qoymaqla arzusuna çatmaq istəyir. Məlumdur ki, uşağa hər hansı məsələdə qadağa qoyduqda uşaq qadağa qoyulana daha çox meyilli olur. Odur ki, Sabir bu üsuldən istifadə edərək, qadağalar qoyur ki, millət oyansın, tərəqqi etsin:

*Səs ucalaşdı, qoymayın!
Millət oyaşdı, qoymayın!
Riştəyi-dərsə, məktəbə
Cümlə dolaşdı, qoymayın!
İş yavalaşdı, qoymayın! [5, s.47]*

O dövrdə qafqazlılar yol kəsib, adam soymaqda məşhur olmuşlar. Boş danışqlarla özlərini vətənpərvər kimi göstərən, əslində zay məxluq olan, bir qrup qafqazlılar satira atəşinə tutulur. Bu qafqazlılar içərisində ən çox satira payı olan ermənilərdir. Çünki onlar qafqazlılar kimi bütün dövrlərdə, hətta bu gün də iyrenc əməllərdən, yol kəsib, baş kəsməkdən, min hiylə ilə terror etməkdən əl çəkmirlər. Onların Asala terror təşkilatı dünyada məşhurdur. Odur ki, Sabir “Hər küncdə min tülkü yatıb çardağımızda” –söyləməklə belələrinin min hiylə qurub adımıza, şanımaza nöqsan və ləkə olduğunu qeyd edir:

*Qafqazlı adı aləmə ikrah rəsandır
Quldur qoçumuz zülmə məşhuri cahandır,
Kim dərsə tərəqqi edəriz, mənə, yalandır,
Bixlu həsədə adət edib kam alarız biz,
Qafqazlılarız, yol kəsəriz, nam alarız biz. [5, s.46]*

Sabiri dinsiz adlandırın və dindən xəbəri olmayan, dinə xüsusi don geydirib öz məqsədləri üçün istifadə edən təriqətçilərə Sabirin cavabı belə olmuşdur:

*Əşhədü billahi-əliyyül-əzim,
Sahibi-imanəm, a şirvanlılar!*

*Yox yeni bir dinə yaqinim mənim,
Köhnə müsəlmanəm, a şirvanlılar!
Şiayəm, əmma nə bu əşkaldən,
Sünniyəm, əmma nə bu əmsaldən,
Sufiyəm, əmma nə bu əbdaldən,
Həq sevən insanəm, a şirvanlılar!*

*Ümməti-mərhuməvü məğfur ilə,
Əmrdəyəm taəti-məzbur ilə,
Küfrümə hökm eyləməyin zur ilə,
Qaili-quranəm, a şirvanlılar! [5, s.329]*

Şeirdən də göründüyü kimi şair həq sevən insan olduğunu bir daha bəyan edir, hətta özünü “Qaili-quran” adlandırır.

“XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında realizmin və demokratik ideyaların inkişafında müstəsna rolunu oynayan Sabir böyük xalq şairi, görkəmli mütəfəkkir və ictimai xadimdir. Onun adı Nizami, Xaqani, Füzuli, Vaqif, Axundov, Məmmədquluzadə kimi klassiklərin adı ilə yanaşı durur.

Sabirin əsərləri inqilabi demokratik poeziyanın klassik nümunələridir. Sabirin poeziyası vətənpərvər ideyaları qüvvətli bir şəkildə təbliğ və tərənnüm edən xalq poeziyasıdır.” [7, s.614]

Sabir bütün varlığı ilə xalqına xidmət etmişdir. Odur ki, o, xalqın Milli Qəhrəmanıdır. Çünki o, milli ruhu ilə xalq yolunda şəhid olmuş, canını qurban vermişdir. Ruhu şad olsun, qəbri nurla dolsun!

Biz onun xalqa nə qədər bağlı, yaxın olduğunu və bu yolda canını qurban verdiyini Hacı İbrahim Qasımovun Sabirlə son görüşünü əks etdirən yazısından öyrənirik: “Sabir deyirdi ki, mən vücudumda olan ətimi xalqımın yolunda çürütdüm. Əgər ömür vəfa etsəydi, sümüklərimi də xalqımın yolunda qoyardım.” (8, səh. 38.)

ƏDƏBİYYAT

1. *Mir Cəlil, Firudin Hüseynov*. “XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı”, Bakı-1982
2. *Abbas Zamanov*. “Əməl dostları”, Yazıçı, Bakı-1979, 370 səhifə.
3. *Tarlan Novruzov*. “Sabir ədəbi məktəbi”, Bakı, Yazıçı-1992, 210 səhifə.
4. *Abbas Zamanov*. “Sabir və müasirləri”, Bakı-1973, 281 səhifə.

5. *M.Ə. Sabir*. "Hophopnamə", Bakı-1960, 494 səhifə.
6. *Ənvər Əhməd*. "Mirzə Ələkbər Sabirin poetikası", Bakı-1996, 123 səhifə.
7. Azərbaycan ədəbiyyat tarixi, üç cilddə, II cild, Azərbaycan SSR EA Nəşriyyatı, Bakı-1960, 905 səhifə.
8. "Sabir xatirələrində", Bakı—1982, 170 səhifə.

РЕЗЮМЕ

Еще многие поколения читателей будут восхищаться замечательным талантом Сабира. Он является глашатаям идей демократии и свободы, в его творчестве нашло отражение политическое возрождение в Азербайджанской литературе.

Сатирическая поэзия Сабира имела общественное значение, служила формированию национального самосознания.

Ни одна серьезная тема не осталась вне внимания Сабира, потому что он был близок к народу, жил с ним одной жизнью. Всем своим существом он поэтом—новатором, создал свою литературную школу.

SUMMARY

Sabir's characteristic empiration has been seen since all the ages. Sabir reflected the political awakening in the Azerbaijanian literature, he was a great singer of democratic ideas and freedom. In the creative activity of Sabir, satire has been served to form a national manner of thinking, at the same time it has been meant the social significance. It was impossible to find a target that distracted of Sabir's eyes and words. So Sabir's world, Sabir's ideology, Sabir's philosophy coincide with the interest of the people. During in all his lifetime Sabir made tremendous contribution to his people. He was an innovator poet who created a literary school.

Azərbaycanın rabitə tarixindən

CÜMHURİYYƏT DÖVRÜ VƏ RABİTƏ

Firdovsiyyə Əhmədova

Azərbaycan Respublikası Prezidenti Yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının dosenti, tarix üzrə fəlsəfə doktoru

Elşad Nurəliyev

«Azərpoçt» MMC-nin Baş direktorunun köməkçisi

Açar sözlər: Cümhuriyyət, poçt-teleqraf, radiostansiya, Azərbaycan, Gəncə, rabitə, Parlament

Rabitə strateji əhəmiyyətə malik sahələrdəndir. Dövlətin, cəmiyyətin həyatında, idarəetmə sistemində başlıca rol oynayır. Bu səbəbdən də bütün dövrlərdə mövcud şəraitdən asılı olmayaraq rabitə sisteminin qurulmasına böyük önəm verilib indi də verilir.

XX əsrin əvvəllərində, 1918-ci ildə müsəlman Şərqiində ilk demokratik respublika kimi tarixə düşmüş Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti elan ediləndə yaradılan hökumətin tərkibindəki nazirliklərindən biri də məhz rabitə sahəsi üzrə idi.

Azərbaycan Demokratik Respublikası dövründə ölkənin rabitə müəssisələrinin yaradılması və rabitə şəbəkəsinin qurulması məqsədilə təsis edilmiş nazirlik Poçt-teleqraf və Yollar Nazirliyi adlanırdı. Nazir vəzifəsinə isə ilk dəfə olaraq Xudadat bəy Məlik Aslanov təyin edildi. İndiki Rabitə və texnologiyalar Nazirliyinin əsası 1918-ci il may ayının 28-də qoyuldu.

1918-ci il oktyabrın 6-da hökumət yenidən təşkil edilərkən Poçt-teleqraf və Yollar Nazirliyi iki müstəqil quruma Poçt-teleqraf və Yollar Nazirliklərinə bölünür. X.Məlik-Aslanov Yollar Naziri təyin edilir.

Poçt və teleqraf Naziri vəzifəsində isə ayrı-ayrı vaxtlarda Ağa Aşurov, Aslan Səfikürdski, Cəmo Hacinski çalışmışlar.

Birinci Dünya Müharibəsinin başa çatması ərəfəsində Rusiyada inqilabi prosesin genişlənməsi səbəbindən baş verən hadisələrdən ən çox zərər çəkən sahələrdən biri də rabitə xidməti idi. Təbii ki, bu proseslər Azərbaycan rabitəsinə öz təsirini göstərməli idi.

Cümhuriyyət elan edilən ilk günlərdə rabitə sahəsindəki bərpad vəziyyət özünü aydın göstərdi. Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələri arasında poçt-teleqraf əlaqələri tamamilə pozulmuşdu. Bu əlaqələrin bərpası, yenidən qurulması çox çətin idi, demək olar ki, heç mümkün deyildi.

Azərbaycan Parlamentinin açılışı zamanı çıxış edərkən hökumət başçısı Fətəli Xan Xoyski rabitə sahəsindəki real vəziyyəti aşağıdakı kimi təsvir etmişdir:

- «Bir vaxt idi ki, kənddən o biri kəndə getmək qorxulu idi, gecə yatanda sabaha çıxmaq ümidi yox idi. Dəmir yollarında rus qoşunları qayıdarkən nə hallar oldu. Başımıza nə fəlakətlər gəldi, dəmir yolları tamamilə yatmışdı. Poçt, teleqraf yox idi. Bir kağız yol-lamaq mümkün deyildi. Hətta istiqlaliyyətin elanı haqqında teleqramların göndərilməsi, Tiflisdə olarkən, Azərbaycan hökuməti üçün müşkülə çevrilmişdi».

Hökumət Tiflisdən Gəncəyə köçdükdən sonra da poçt və teleqraf əlaqələri gənc Azərbaycan dövləti üçün ciddi problem olaraq qalırdı. Ona görə görülən ilk tədbirlərdən biri də Azərbaycan Respublikası hüdudlarında poçt və teleqraf köçürmələrinin ödənilməsi üçün Gəncənin poçt-teleqraf idarəsinə yerli xəzinədarlıq hesabından 100 min rubl məbləğində vəsait ayrılması haqqında qərarın verilməsi olmuşdur.

Hökumət ilk növbədə Tiflisdə rabitə əlaqələrini yaratmaq üçün işlər aparmağa başladı.

Lakin hələ aradan qaldırılması problemlər, görüləsi işlər çox idi. Özü də gənc Azərbaycan dövləti üçün tələyüklü məsələlərin həll olunduğu bir dövrdə. Bu dövr elə bir həlledici məqam idi ki, Azərbaycan beynəlxalq aləmdən kömək, yardım gözləyirdi. Məhz həmin çətin günlərdə ən əvvəl qonşu, dost, qardaş Türkiyə ilə intensiv rabitə əlaqələrinin yaradılması tələb olunurdu. Mövcud əlaqə isə olduqca zəif idi. Azərbaycanın İstanbuldakı nümayəndə heyəti ilə yazışmalar nəinki vaxtında ünvanına çatdırılır, çox hallarda heç çatdırılmırdı da.

Cümhuriyyətin yaradılmasından 3 ay keçməsinə baxmayaraq, hökumətin vaxtaşırı və dürüst məlumat əldə etmək üçün Batumda bir nəfər məmur saxlanması zərurəti hələ də qalırdı.

Müsavət hökumətinin Gəncədən Bakıya köçməsindən sonra rabitə sahəsindəki fəaliyyət genişləndi. Əvvəllər fəaliyyət göstərmiş poçt-teleqraf idarələri bərpa edildi. 1918-ci il oktyabrın 6-da Poçt və Teleqraf Nazirliyinin müstəqil fəaliyyətə başlaması rabitə sahəsindəki işlərin nizama salınmasına, poçt-teleqraf əməliyyatlarının aparılmasının sürətlənməsinə səbəb oldu.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Parlamenti və hökuməti mövcud rabitə sisteminin səviyyəsini qaldırmaq, inkişaf etdirmək məqsədilə bir sıra qanun və qərarlar qəbul etdi.

Poçt və Teleqraf Nazirliyinin sərbəst səlahiyyət imkanları yaradıldı.

Nazirlik üçün zəruri olan mallarla neft məhsullarının mübadiləsi haqqında, eləcə də nazirliyin nəzdindəki poçt və teleqraf məktəbi şagirdlərinin orduya çağırışdan azad edilməsi barədə qərarlar verildi. Ümumiyyətlə, respublikanın poçt və teleqraf müəssisələ-

rinin rəisləri, teleqraf xidmətində çalışan mütəxəssislər, bütün texniki heyət dinc vaxtda hərbi qulluqdan azad edildilər.

Cümhuriyyət hökuməti Gəncədə «Təcili Poçt» cəmiyyətinin şöbəsinin açılmasına icazə verdi. Bu barədə çıxarılan qərarda şöbənin bütün mövcud poçt qaydalarına dəqiqliklə tam əməl etməsi, bunların gerçəkləşdirilməsini sürətləndirmək nəzərdə tutulurdu.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti üçün önəmli məsələlərdən biri də qonşu Zaqafqaziya respublikaları ilə rabitə əlaqələrinin qaydaya salınması olmuşdur. 1919-cu ilin aprelində parlamentdə Azərbaycan, Ermənistan və Gürcüstan arasında da poçt-teleqraf münasibəti haqqında qanun layihəsi müzakirə edildi.

Hökumətlər arasında bağlanmış poçt-teleqraf müqaviləsinin təsdiqinə qədər Azərbaycan hökuməti ilə Ermənistanla poçt-teleqraf əlaqələri müddətinin uzadılması barədə qərar qəbul etdi. Belə bir müqavilə Gürcüstanla da bağlandı və parlament tərəfindən təsdiq edildi. 1919-cu il martın 17-də Azərbaycan Parlamenti rabitə ilə bağlı çox önəmli bir qanun qəbul etdi. Bu qanunla poçt və teleqraf nizamnaməsinin bəzi maddələrinin ləğvini nəzərdə tuturdu. Bu qanunla qubernatorların, Daxili İşlər Nazirliyinin, digər orqanların poçt-teleqraf işlərinə qarışması qadağan edildi.

Qanun qəbul edilərkən çıxışlar zamanı bu barədə belə bir fikir ifadə edildi:

- Zamana ki, Azərbaycanda poçta vəzirli var, əlbəttə ki, poçta-teleqrafa məxsus olan işlər onu idarə etmək nöqtəyi-nəzəri ilə poçt-teleqraf vəzifəsinə tapşırılmışdır. Daxiliyyə nazirinin poçta-teleqraf naziri işlərinə qarışmasına lüzum yoxdur».

Qanunun qəbulu zamanı dil məsələsinə də toxunuldu.

Parlament üzvlərinin:

- «Türk dilində teleqraf yazıldığı kimi, türk hərfləri ilə də göndərilməsinə təşəbbüs eylənilsin», xahişinə cavab olaraq poçt-teleqraf naziri Aslan bəy Səfikiürdski bildirmişdir:

- Mən əmr vermişəm, türk dilində teleqraflar poçtxanaya verilsin və poçtxanada məmurlar qəbul etsinlər. Mən təvəqqe edirem ki, bundan sonra ancaq türkcə yazıb verəsiniz. Məmləkətimizin əksər camaatı fəhlə və zəhmətkeşlər olduğuna görə bunların lisanları da türkcədir. Bunun üçün əmr elədim, türkcə teleqraflar qəbul olunsun.

Qanun layihəsi əksəriyyəti səsle qəbul edildi.

Bundan başqa Parlamentdə poçt-teleqraf nəzarəti idarəsində olan məmurların ixtisarı, «Xudat və Yalama poçt-teleqraf şöbələrinin məmur ştatının siyahısı haqqındakı qanun layihələri üçüncü oxunuşdan sonra qəbul edildi.

Paris sülh konfransına yola düşmüş Azərbaycan nümayəndə heyətinin cümhuriyyətin poçt-teleqraf işlərini ümumdünya standartlarına uyğunlaşdırmaq istiqamətindəki fəaliyyəti də maraqlıdır.

Nümayəndə heyətinin göstərdiyi səylərdən sonra Azərbaycan nümayəndələri ilə razılaşmaya əsasən, Fransanın teleqraf və telefon kompaniyası öz mühəndislərini Gəncə radiostansiyasını Eyfel qülləsindəki Avropa radiostansiyasına qoşmaq məqsədilə respublikamıza ezam etdi.

Nümayəndə heyətinin başçısı Əlimərdan bəy Topsubaşov Eynfel qülləsindəki radiostansiyadan Gəncə radiostansiyasına, cümhuriyyətin hökumət başçısına ünvanlanmış teleqram göndərmişdi. Teleqramda deyilirdi:

- «Əziz vətənimizin iqtisadi və mədəni tərəqqisində böyük rol oynayacaq ilk Azərbaycan radiostansiyasının fəaliyyətə başlaması münasibətilə Sizi təbrik edirəm»!

Azərbaycan ilə Fransa arasında poçt-teleqraf sahəsində saziş imzalanmışdı. Əlimərdan bəy Topsubaşov İsveçrədə, Bern şəhərində yerləşən Ümumdünya Poçt İttifaqına Azərbaycanın da üzv olması üçün Beynəlxalq Büroya ərizə ilə müraciət etmişdi.

Azərbaycan Parlamentində Poçt və Teleqraf Nazirliyi nəzdində fəaliyyət göstərən radiostansiyaların vəziyyəti geniş müzakirə edildi. «Bakı Radiostansiyasının ştatı haqqında» qanun layihəsinin müzakirəsi zamanı bildirildi ki, radiostansiya (simsiz teleqraf) üç aparatdan ibarətdir. Bu aparatlar Avropanın üç böyük radiostansiyalarından eyni vaxtda daxil olan xəbərləri qəbul edə bilmir. Radiostansiyanın işinin gücləndirilməsi yönündəki konkret təkliflərdən sonra həmin qanun 1920-ci il fevralın 26-da qəbul edildi.

Azərbaycan Poçt markalarının hazırlanıb tədavülə buraxılması Poçt və Teleqraf Nazirliyinin həyata keçirdiyi ən mühüm tədbirlərdən biri oldu.

«Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti» ensiklopediyasında Poçt və Teleqraf Nazirliyinin fəaliyyəti haqqında konkret məlumat verilir. Aşağıda həmin mənbələrdən gətirdiyimiz faktlar da bu baxımdan olduqca diqqətçəkəndir.

1919-cu ilin axırlarına yaxın Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ərazisində 856 nəfər xidmətçinin çalışdığı 54 poçt-teleqraf müəssisəsi bərpa olunmuş, habelə 8 nəfər xidmətçidən ibarət bir heyətdə beynəlxalq teleqraf stansiyası fəaliyyət göstərirdi.

Bu müddət ərzində 4252 verst (1 verst + 1,0668 km) teleqraf və 443 vest telefon xətti bərpa və təmir olunmuş, Ləki-Ağdaş, Ucar-Göyçay, Bakı-Yalama arasında telefon əlaqəsi yaradılmışdı. Qazax və Zaqatala qəzaları ərazisində də bu əlaqələr yaradılmışdı.

Bunlardan əlavə, 1 teleqraf stansiyası açılmış, 33 nəfərin xidmət etdiyi radiostansiya işə salınmışdı. Nazirlik poçt-teleqraf məktəbi açmışdı. 1919-cu il sentyabr ayının 1-də 24 nəfər bu məktəbin tam kursunu keçmiş, bitirmişdi.

Batumdakı ingilis komandanlığının vasitəçiliyi ilə Avropa ölkələri ilə məktublaşmalar, poçt-teleqraf əlaqələri bərpa edilmişdi.

1920-ci il martın 20-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti ilə İran Hökuməti arasında, bir sıra digər müqavilələrlə yanaşı, teleqraf və poçt əlaqələrinə aid ayrıca iki müqavilə də imzalanmışdı.

Həmin müqavilələr 1920-ci ilin aprel ayının 20-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Parlamentinin iclasında ratifikasiya edildi. İclasın işində Ziyaəddin Təbatəbinin rəhbərliyi ilə Bakıya gəlmiş İran nümayəndə heyəti də iştirak edirdi.

Cümhuriyyət dövründə rabitə sahəsində əldə edilən uğurlar, müşahidə olunan inkişaf müvafiq nazirliyə rəhbərlik edənlərin, xalqını, millətini qəlbən sevən əsil ziyalıların, böyük şəxsiyyətlərin, bir də rabitə sahəsinin öz çiyinlərində daşmış sadə insanların, rabitəçilərin adıyla bağlıdır.

Bu baxımdan bir məsələ üzərində də dayanmaq, bir fikri də bildirmək istərdik. Bir az əvvəldə Cümhuriyyət dövründə Poçt və Teleqraf Nazirliyinə rəhbərlik etmiş insanların adlarını çəkdik. Onların hər birinin Azərbaycanın rabitəsinin inkişafında əvəzsiz xidmətləri, böyük rolları olmuşdur. Bu insanlar dağıdılmış, berbad edilmiş, necə deyərlər, olmayan yerdən rabitə sisteminin bünövrəsini qoymuşlar. Bununla da Azərbaycan rabitəsi tarixində silinməz izlər buraxmışlar. Bu böyük şəxsiyyətlərin heyat və fəaliyyətlərinin, rabitəmizin inkişafındakı xidmətlərinin öyrənilməsinə, tədqiq edilməsinə və geniş oxucu kütlələrinə çatdırılmasına böyük ehtiyac var.

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin bərpasından sonra rabitə sahəsində həyata keçirilən islahatlar, müasir dövrün tələbinə uyğun iş üslubu, böyük inkişafa, böyük uğurların qazanılmasına səbəb oldu. Azərbaycan dövlətinin beynəlxalq standartlara uyğun, təkmilləşdirilmiş, müstəqil rabitə sistemi yaradıldı. Bu sistem beynəlxalq rabitə şəbəkəsinin ən təkmil, ən dayanıqlı, müasir tələblərə cavab verən qolu, tərkib hissəsidir.

Belə bir sistemin yaradılması həm də cümhuriyyət dövrü rabitəçilərinin arzularının gerçəkləşdirilməsi idi. Bu missiyanı, millətimiz, xalqımız, dövlətimiz qarşısında öz vəzifə borcunu layiqincə yerinə yetirən müasir dövr rabitəçilərimiz həyata keçirdilər.

Azərbaycanın bütün rabitəçilərinə o cümlədən poçt və teleqraf sahəsində çalışanlara uğurlar diləyirik.

Elmimizin korifeyləri

Fuzulı oğlu Məlikov - 110

O, BÖYÜK İNSAN, BÖYÜK ALİM İDİ

Eyyub Bəşirov,
*Azərbaycan Heyvandarlar Assosiyasiyasının prezidenti,
Rusiya Federasiyası Beynəlxalq Keyfiyyət Problemləri
Akademiyasının həqiqi üzvü, akademik*

Azərbaycan elminin, elmi fikir tarixinin inkişafında XX əsr çox önəmli bir mərhələni təşkil edir. Bu mərhələ öz zənginliyi, özünəməxsusluğu, ən başlıcası, elmi fikrin inkişafının sürətliliyi, dinamikliyi kimi xarakterik xüsusiyyətləri ilə səciyyələnir.

Ötəri də olsa, elmimizin ən əsas, ən maraqlı istiqamətlərindən birinin aqrar elmin həmin dövrdəki inkişaf tarixinə nəzər yetirsək fikrimizin doğruluğuna bir daha əmin olarıq. Bu sahədə aparılan elmi tədqiqatların genişmiqyaslılığı, aktuallığı, dünyada ilk dəfə yeni, progressiv metod və texnologiyaların işlənilib hazırlanması, bunların, eləcə də, əldə edilmiş digər elmi nəticələrin istehsalata tətbiqi, nəticədə də həmin işlərin bilavasitə sahənin özünün inkişafına təkan verilməsi və s. kimi cəhətlər, xüsusiyyətlər ilk andaca diqqət çəkir.

Bu xüsusiyyətlər isə həmin dövrdə yaradılmış Azərbaycan aqrar elmi məktəbinin fonunda, fəvqündə görünür. Azərbaycan aqrar elmi məktəbi öz nüfuzuna, apardığı elmi tədqiqatların qloballığına görə təkcə keçmiş SSRİ-də deyil, hətta onun hüdudlarından kənar da fərqlənir, sayılır, seçilirdi.

Keçmiş İttifaqda isə iki belə məktəb vardı. Biri akademik Viktor Konstantinoviç

Milovanovun yaratdığı rus-sovet, Moskva aqrar elmi məktəbi, o birisi isə Azərbaycan aqrar elmi məktəbi.

Azərbaycan aqrar elmi məktəbinin banisi isə dövrünün, zamanəsinin nəhəng alimlərindən biri, XX əsr elmi fikrinin inkişafında əvəzsiz xidmətlər göstərmiş, böyük elm adamı, elm təşkilatçısı, ictimai-siyasi xadim, akademik Firuz Əlioğlu Məlikov idi.

XX əsrdə təkcə ədəbiyyatımızda, musiqimizdə, incəsənətimizdə deyil, elmimizdə də məktəblər yaradıldı ki, bunlardan biri də akademik Firuz Məlikovun aqrar elmi məktəbi idi.

Buna görə də onun adı xalqımızın ictimai, elmi fikir tarixində, mədəniyyətinin, ədəbiyyatının, elminin inkişafında, millətimizin tərəqqisində böyük rol oynamış, özlərindən sonra məktəb qoyub getmiş Həsən bəy Zərdabi, Cəlil Məmmədquluzadə, Mirzə Ələkbər Sabir, Üzeyir Hacıbəyov, Əlibaba Abdullayev, Yusif Məmmədəliyev kimi böyük düha sahibləri, işıqlı simaları ilə bir sırada çəkilir.

Akademik Firuz Məlikovun həyatı xalqımızın, millətimizin tərəqqisinə, elmimizin inkişafına sərf olunub.

Akademik Firuz Əli oğlu Məlikov 1902-ci il yanvar ayının 7-də Salyan rayonunun Kürqaraqaşlı kəndində, müəllim ailəsində anadan olmuşdur.

Atası Əli müəllim dövrünün görkəmli ziyalılardan, qabaqcıl maarif xadimlərindən idi. O, ərəb, fars, fransız, rus dillərini mükəmməl bilirdi.

Tale elə gətirir ki, Əli kişi dünyasını tez dəyişir. Bu zaman Firuzun beş yaşı vardı. Ailənin başsız qalması Firuzu hələ erkən yaşlarından işləməyə məcbur edir. Lakin o təhsilini də unutmur. Müəyyən biliyə, təhsilə yiyələnir.

Elə bunun sayəsində də onu Sovet hökumətinin qurulduğu ilk illərdə, Salyan qəzası inqilab komitəsinin dəftərxanasında işə götürürlər. Bununla da ailənin dolanışığına köməklik göstərir.

Firuz Məlikov orta məktəbi bitirib Azərbaycan Dövlət Universitetinin tibb fakültəsinə qəbul olur. O burada bir müddət oxuyur. Lakin o, buradakı təhsilini yarımqıç qoyub sənədlərini Azərbaycan Dövlət Politeknik İnstitutunun kənd təsərrüfatı fakültəsinə verir. Təhsilini burada davam etdirir.

Təhsilini bitirəndən sonra həmin İnstitutda qalır. Heyvandarlıq fakültəsində laborant vəzifəsində çalışır.

1929-30-cu illərdə Politeknik İnstitutunun kənd təsərrüfatı fakültəsinin bazasında Gəncədə Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutu yaradılır. Firuz müəllim əvvəlcə burada xüsusi heyvandarlıq kafedrasının müdiri, sonralar isə zootexnika, bitkiçilik fakültələrinin dekanı təyin edilir.

1935-ci ildə oktyabrında SSRİ Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin qərarı ilə ona professor adı verilib.

Firuz Məlikov Azərbaycan zootexnika elminin banisidir. 1948-ci ildə onun rəhbərliyi ilə zərifiyunlu, yunluq-ətlik, Azərbaycan dağ merinosu qoyun cinsi yaradıldı. Buna görə də o İ.V.Stalin adına Dövlət Mükafatına layiq görüldü.

Firuz Məlikov və həyat yoldaşı Firəngiz xanım

Firuz Məlikov 1948-ci ildə «Azərbaycanda Qaragülçülük» mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə edib.

Firuz Məlikov 250-dən çox fundamental elmi əsərlərin müəllifidir. Bunların arasında dərsliklər də, dərs vəsaitləri də var, elmi-kütləvi əsərlər də.

Akademik Firuz Məlikovun elmi yaradıcılığa Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunda oxuyarkən, çalışarkən başlamışdı.

Akademik Firuz Məlikovun elmi yaradıcılığı çoxşaxəli, çox istiqamətli. Bir az əvvəldə qeyd etdik ki, Firuz Məlikov Azərbaycan zootexnika elminin banisidir. Bu fikrin arxasında isə böyük alimimizin elmi yaradıcılığının əsas istiqamətlərindən biri, ana xətti, yeni heyvan cinslərinin və cins qruplarının yaradılması, ümumən, bu elmi işin metodikasının hazırlanması durur.

Yəni, alimin elmi yaradıcılığında heyvan cinslərinin, cins qruplarının yaradılması yönündə aparılan elmi tədqiqatlar, alınan elmi nəticələr, qoyulan elmi problemlərin həlli digər istiqamətlər kimi, çox aydın, çox qabarıq görünür.

Mən də o böyük insanın tələbəsi, yetirməsi kimi ötən əsrin ortalarında həmin istiqamətdə aparılan işlərin iştirakçılarından biri oldum. Belə ki, hələ Timirzayev adına Moskva Dövlət Akademiyada oxuyarkən Firuz müəllimlə müntəzəm məktublaşardıq. O məktublarında müxtəlif tövsiyələr, məsləhətlər verirdi, həm də tapşırırdı ki, akademiyanı qurtaran kimi qayıt Azərbaycana, başqa yere getmə.

Elə də oldu. 1950-ci ildə Timirzayev akademiyasını bitirib alim-zootexnik kimi, təyinatla əziz müəllimlərim akademik Firuz Məlikovun və professor Ağaxan Ağabəylinin dəvəti ilə Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Heyvandarlıq İnstitutuna gəldim. Orada qoyunçuluq şöbəsində kiçik elmi işçi vəzifəsində çalışmağa başladım.

Əllinci illərin əvvəllərində həmin institutda, məhz həmin şöbədə nəinki Azərbaycan, ümumən, Qafqaz xalqlarının heyvandarlıq, daha doğrusu, qoyunçuluq tarixində yeni səhifə açıldı.

Akademik Firuz Məlikovun rəhbərliyi və metodikası əsasında yeni, yağlıquyruqlu, yarımqərif, yarımqaba yunlu qoyun cins qrupunun yaradılmasına başlanıldı. Bu işlərin 1960-cı ilədək başa çatdırılması nəzərdə tutulmuşdu.

1950-ci ildə akademik Firuz Məlikovun rəhbərliyi altında onunla birgə, Azərbaycan zərifiyunlu, yağlı quyruqlu yeni oyun cinsinin yaradılmasını, nəzərdə tutulan proqram hazırladıq.

Həmin cinsin yaradılması istiqamətində görüləsi işlər Kürdəmir rayonunun Qarabucaq kəndindəki təsərrüfatda aparılırdı. Bu işlər AzETH-nun (cavabdeh icraçı Eyyub Bəşirov, və Zoologiya İnstitutunun qoyunçu alimlərinin, direktor Musa Musayev, elmi işçilər Böyükağa Əliyev, Nəriman Əsədov) iştirakı ilə aparılırdı.

Bu cins Firuz Məlikovun hazırladığı metodika əsasında yaradılırdı.

Bu metodika əsasında, Firuz müəllimin rəhbərliyi ilə Gürcüstanda (1944-ci il), Dağıstanda, Kabardin-Balkarda, Tacikistanda, keçmiş İttifaqın başqa regionlarında da yeni cinslər yaradıldı.

Akademik Firuz Məlikovun işləyib hazırladığı metodika mükəmməl elmi əsas kimi yeni cins yaradılması işində bünövrə olaraq götürülür, ayrı-ayrı alimlər tərəfindən tədqiqat işləri aparılırdı.

Belə tədqiqatlara misal olaraq, görkəmli seleksiyaçı alimlərimiz, mərhum Morul Dəmirovun və Nəcəf Nəcəfovun uzun illər ərzində bizim elmi rəhbərliyimiz və təşkilatçılığımızla yaratdıqları, müvafiq olaraq, «MİL-Qarabağ», «Abşeron» cinslərini göstərə bilərik. «Azərdamazlıq» Elmi-İstehsalat Birliyinin qoyunçuluq təsərrüfatlarının bazasında yaradılmış çox qiymətli, yüksək məhsuldar, yağlı quyruqlu, yarım qaba yunlu bu yeni qoyun cinsləri Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin Damazlıq Şurası tərəfindən 2007-ci ilin iyun ayının 29-da təsdiqləndi. Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı naziri İsmət Abbasovun 2011-ci ilin may ayının 23-də verdiyi 157 sayılı əmri ilə rəsmiləşdi. Bununla da bu sahədə gedən mübahisələrə, dedi-qodulara son qoyuldu.

«MİL-Qarabağ», «Abşeron» qoyun cinslərinin yaradılması Azərbaycan Zootexnika elminin, damazlıq-heyvandarlıq təcrübəsinin qələbəsi, həm də akademik Firuz Məlikovun metodikasının, yaratdığı elmi əsasın doğru-dürüstlüyünü, mişkəməliyini sübut edən bariz nümunədir.

Akademik Firuz Məlikovun elmi rəhbərliyi ilə iri buynuzlu heyvanların yeni cinsləri də yaradıldı. Belə ki, ötən əsrin əllinci illərində akademik Firuz Məlikovun və professor Ağxan Ağabəylinin rəhbərliyi ilə Vladimir Bisritski, Sabir Qocayev, Şamil Rasizadə və bizim yaxından iştirakımızla Azərbaycanın aborigen iribuynuzlu heyvanı, inəyi svits buğası ilə, eləcə də Azərbaycan zebusunun qanun köçürülməsi ilə (с прилитием крови) çarpazlaşdırılması bazasında Azərbaycanın yeni iribuynuzlu heyvan cinsi yaradıldı. 1959-cu ildə təsdiq edilən həmin heyvan Qafqaz qonur malı adlandırıldı.

Akademik Firuz Məlikov çox bacarıqlı elm təşkilatçısı idi. Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Heyvandarlıq İnstitutunun yaradılması, burada böyük uğurla nəticələnən, aktual mövzulu çoxsaylı elmi-tədqiqatların aparılması, institutun inkişaf etdirilməsi onun adıyla bağlıdır. Bu institutu o yaradıb, o təşkil edib, İnstitutun bünövrəsinə o qoyub. Uzun müddətə rəhbərlik edib. Adı stansiyadan böyük bir elm ocağına çevirib.

Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Elmləri Akademiyasının yaradılmasında onun böyük rolu var. Bu nəhəng elm ocağını o inkişaf etdirərək nəinki Zaqafqaziyada, bütövlükdə keçmiş İttifaqda tanıtdırdı. Akademiyanın inkişafı Azərbaycanda kənd təsərrüfatı elminin tərəqqisinə böyük təkan verdi. Bütün bunlar, təbii ki, akademiyanın prezidenti

kimi, Firuz Məlikovun böyük xidmətlərindən idi.

Heyvandarlıq İnstitutunda çalışarkən Kənd Təsərrüfatı Elmləri Akademiyasının heyvandarlıq şöbəsinin üzvü seçildim, sonra da müdiri təyin edildim. Biz Firuz müəllimlə burada bir yerdə işləməli olduq. Bu böyük bir xoşbəxtlik idi, mənə nəsib oldu. Bax, bu zaman onun nələri yaratdığını öz gözümlə gördüm. Hansı ki, bu işlər heç görülməmişdi, bəlkə də bundan sonra da heç görülməyəcək.

Həmin işlərin, həmin əsərlərin hamısı arxivimdə əziz yadigar kimi, təbərrük kimi saxlanılır.

Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Elmləri Akademiyası hökumətin qərarıyla, 1962-ci ildə Bakıya köçürüldü. Firuz müəllim Bakıda da Akademiyaya rəhbərlik etdi. Lakin bir müddətdən sonra Akademiya bağlandı.

Bundan sonra o, elmi-tədqiqat işlərini Zoologiya İnstitutunda apardı. İnstitutun genetika şöbəsində məsləhətçi kimi çalışdı. Firuz müəllim burada da yeni cinslərin yaradılmasında, onların morfoloqiyasının, morfoloji quruluşlarının öyrənilməsində, eləcə də cavan elmi kadrların hazırlanmasında müstəsna xidmətlər göstərdi.

Firuz müəllim fəaliyyəti boyu elmi kadrların hazırlanmasına xüsusi diqqət yetirib. Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Elmləri Akademiyasının prezidenti vəzifəsində çalışarkən cavan kadrlara da, sistemdə çalışan bütün elmi işçilərə də xüsusi qayğı göstərir, onların inkişafına dəstək verirdi.

Firuz müəllim Akademiyaya rəhbərlik edəndə onlarla görkəmli alimlərimizin fundamental əsərləri ortalığa çıxdı. Həmin əsərlər nəinki Azərbaycan, bütövlükdə dünya aqrar elminin yeni səhifələri, nailiyyətləri idi. Həmin alimlərdən bir çoxu o vaxtları, Azərbaycan SSR Elmləri Akademiyasının həqiqi üzvü, akademikləri seçildilər. Məsələn, Mirzə Sadiqov, Məmmədağlı Qəniyev, Əsgər Orucov kimi alimlər akademiyanın həqiqi üzvü, akademiki seçildilər.

Akademik Firuz Məlikov onlarla elmlər namizədi, elmlər doktoru yetişdirib.

Firuz müəllim həm də əvəzsiz pedaqoq idi. Onun pedaqoji fəaliyyəti ayrıca bir tədqiqat işinin mövzudur. O, Kənd Təsərrüfatı İnstitutunda, Azərbaycan Dövlət Universitetində dərs demişdir. Kənd Təsərrüfatı İnstitutunda prorektor, kafedra müdiri vəzifəsində çalışmışdır. Azərbaycan Dövlət Universitetində isə genetika kafedrasında professor idi. O bu təhsil ocaqlarında tələbələrə heyvandarlıqdan, xüsusən də qoyunçuluqdan, heyvanların genetikasından mühazirələr oxuyurdu. Mən heç vaxt onun mühazirələrini unutmaram. O qədər maraqlı keçirdi ki?!

Firuz müəllim güclü orator idi, gözəl natiqliyi vardı. Publikanı tez ələ alırdı. Öz səsi ilə hər kəsin qəlbinə, beyninə hakim kəsilirdi.

O, Rusiyada, Misirdə, İngiltərədə və başqa ölkələrdə keçirilən beynəlxalq elmi konfranslar da, simpoziumlarda oxuduğu mühazirələrlə dünya elmi ictimaiyyətinin böyük rəqabətini qazanmışdı. Onun elmi məntiqə, elmi əsaslara söykənən dərin elmi fikirləri, obrazlı ifadələri hamını mat qoyurdu.

Firuz Məlikov həm Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Elmləri Akademiyasının, həm də

Ümumittifaq Kend Təsərrüfatı Elmləri Akademiyasının həqiqi üzvü, akademiki idi.

Firuz müəllim nüfuzlu ictimai-siyasi xadim kimi də tanınırdı. O üç dəfə Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputatı seçilmişdi.

Firuz müəllim dahi alim idi. Ancaq bundan öncə böyük insan, böyük şəxsiyyət idi. Bu iki xüsusiyyətin vəhdəti vardı onda. Belə insanlara isə olduqca az rast gəlinir, onlar az tapılar. Firuz müəllimin bir insan kimi o qədər gözəl xüsusiyyətləri var idi ki, bunlar haqqında günlərlə danışsam da, yenə qurtaran deyil. Ancaq onun bir xüsusiyyəti haqqında bir neçə kəlmə demək istərdim.

Həddindən çox təvazökar insan idi. Yadımdadır, 1962-ci ildə, onun silahdaşları, həmkarları, elmi ictimaiyyətin nümayəndələri Firuz müəllimin 60 illik yubileyini yüksək səviyyədə qeyd edilməsi barədə yuxarı təşkilatlara təklif verəndə o buna qəti etirazını bildirdi və bunun qarşısını aldı.

Firuz müəllimin çox mehriban, çox gözəl ailəsi vardı. Çox olmuşdum onun ailəsində.

İlk dəfə 1950-ci ildə Firuz müəllim mənə öz evinə apardı. Onda biz birgə yeni cins yaradılması proqramının üzərində işləyirdik.

Həm də mən, yuxarıda qeyd etdiyim kimi, həmin layihələrin birinin cavabdeh icraçısı idim. Günün çox hissəsini bir yerdə keçirirdik. Həmin gün də institutda dedi ki, materialları götürək gedək bizə, evdə davam etdirərik.

Firuz müəllim heyat yoldaşı Firəngiz xanım beş övlad böyüdüb boya-başa çatdırıb.

Böyük qızı Ofeliya xanım biologiya üzrə fəlsəfə doktorudur. Oğlu Yaşar da alimdir, kend təsərrüfatı üzrə fəlsəfə doktorudur.

O biri övladları Svetlana, Laura, Əliyar da ali təhsillidirlər, müxtəlif sahələrdə çalışırlar.

Nəvələrindən də Firuz müəllimin yolunu davam etdirənlər də var, diplomat, yazıçı olanları da başqa ixtisasa yiyələnənləri də.

Firuz müəllim elmdə, xüsusən heyvandarlıq elmi sahəsində qazandığı uğurlara görə yüksək dövlət mükafatlarına, «İosif Stalin adına Dövlət Mükafatına», «Qırmızı Əmək Bayrağı» ordeninə, bir çox medallara, SSRİ Xalq Təsərrüfatı Nailiyyətləri Sergisinin mükafatlarına layiq görülüb.

Firuz Əli oğlu Məlikov 1965-ci il noyabr ayının 12-də, 63 yaşında dünyasını dəyişib.

Akademik Firuz Məlikov özündən sonra zəngin elmsi irs, böyük elmi məktəb qoyub getdi. Çox təəssüf ki, bu elmi irs az öyrənilib, ax tədqiq edilib. Halbuki bu irsin, bu məktəbin ənənələrinin dərindən tədqiqinə böyük ehtiyac var.

Firuz müəllim vətəni, millətini qəlbən sevirdi. O, yurduna, torpağına, xalqına ürəkdən bağlı insan idi. Onlarsız həyatını təsəvvür edə, yaşaya bilməzdi. O, bütün ömrünü doğma xalqına, doğma Azərbaycanımıza həsr etdi. Özündən sonra yaxşı əməlləri, yaxşı sözü, fikirləri qaldı. Onun adı, əziz xatirəsi xalqın, çoxsaylı tələbələrinin yetirmələrinin qəlbində yaşayır. Necə ki, xalqımız, millətimiz var, Firuz müəllimin adı da, əməlləri də daim yaşayacaq!

Allah ona rəhmət eləsin, ruhu şad olsun!

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ И ЕЕ ОСНОВНЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ

Эльшад Нуралиев

Помощник генерального директора ООО «Азерпочт»

Ключевые слова: *Экономика, безопасность, способность, национальной экономики, экономическая независимость, предельно*

Как показывает мировой опыт, обеспечение экономической безопасности – это гарантия независимости страны, условие стабильности и эффективной жизнедеятельности общества, достижение успеха. Это объясняется тем, что экономика представляет собой одну из жизненно важных сторон деятельности общества, государства и личности, и, следовательно, понятие национальной безопасности будет пустым словом без оценки жизнеспособности экономики, ее прочности при возможных внешних и внутренних угрозах. Поэтому обеспечение экономической безопасности принадлежит к числу важнейших национальных приоритетов.

Разумеется, экономическая безопасность органически включена в систему государственной безопасности, вместе с такими ее слагаемыми, как обеспечение надежной обороноспособности страны, поддержание социального мира в обществе, защита от экологических бедствий. Здесь все взаимосвязано, и одно направление дополняет другое: не может быть военной безопасности при слабой и неэффективной экономике, как не может быть ни военной безопасности, ни эффективной экономики в обществе, раздираемом социальными конфликтами. Но, рассматривая те или иные стороны безопасности, нельзя обойти их экономические аспекты.

Экономическая безопасность традиционно рассматривается важнейшая качественная характеристика экономической системы, которая определяет ее способность поддерживать нормальные условия жизнедеятельности населения, устойчивое обеспечение ресурсами развития народного хозяйства, а также последовательную реализацию национально-государственных интересов.

Сама экономическая безопасность имеет сложную внутреннюю структуру, в которой можно выделить три ее важнейших элемента:

1. Экономическая независимость не носит абсолютного характера потому, что международное разделение труда делает национальные экономики взаимозависимыми друг от друга. В этих условиях экономическая независимость означает возможность контроля за национальными ресурсами, достижение такого уровня производства, эффективности и качества продукции, который обеспечивает конкурентноспособность и позволяет на равных участвовать в мировой торговле, кооперационных связях и обмене научно-техническими достижениями.
2. Стабильность и устойчивость национальной экономики, предполагающие защиту собственности во всех ее формах, создание надежных условий и гарантий для предпринимательской активности, сдерживание факторов, способных дестабилизировать ситуацию (борьба с криминальными структурами в экономике, недопущение серьезных разрывов в распределении доходов, грозящих вызвать социальные потрясения и т.д.)
3. Способность к саморазвитию и прогрессу, что особенно важно в современном, динамично развивающемся мире. Создание благоприятного климата для инвестиций и инноваций, постоянная модернизация производства, повышение профессионального, образовательного и общекультурного уровня работников становятся необходимыми и обязательными условиями устойчивости и самосохранения национальной экономики (1).

Таким образом, экономическая безопасность - это совокупность условий и факторов, обеспечивающих независимости национальной экономики, ее стабильности и устойчивость, способность к постоянному обновлению и самосовершенствованию. Глубочайший кризис охвативший российское общество, существенно осложняет решение задач связанных с отражением угроз экономической безопасности.

Для лучшего понимания сущности экономической безопасности важно уяснить ее связь с понятиями «развитие» и «устойчивость». Развитие - один из компонентов экономической безопасности. Ведь если экономика не развивается, то резко сокращаются возможности ее выживания, а также сопротивляемость и приспособляемость к внутренним и внешним угрозам. Устойчивость и безопасность - важнейшие характеристики экономики как единой системы. Их не стоит противопоставлять, из них каждая по-своему характеризует состояние экономики. Устойчивость экономики характеризует прочность и надежность ее элементов, вертикальных, горизонтальных и других связей внутри системы, способность выдерживать внутренние и внешние нагрузки» «Безопасность - это состояние объекта в системе его связей с точки зрения способности к самовывживанию в условиях внутренних и внешних угроз, а также действия непредсказуемых и трудно прогнозируемых факторов (2)

Чем более устойчивы экономическая система (например , межотраслевая структура) соотношение производственного и финансово –банковского капитала и т.в. тем жизнеспособнее экономика , а значит и оценка ее безопасности будет достаточно высокой. Нарушение пропорций и связей между разными компонентами системы ведет к дестабилизации и является сигналом перехода экономики от безопасного состояния к опасному.

Сущность экономической безопасности реализуется в системе критериев и показателей. Критерий экономической безопасности - это оценка состояния экономики с точки зрения важнейших процессов, отражающих сущность экономической безопасности. Критериальная оценка безопасности включает в себя оценки: ресурсного потенциала и возможностей его развития; уровня эффективности использования ресурсов, капитала и труда и его соответствия уровню в наиболее развитых и передовых странах, а также уровню, при котором угрозы внешнего и внутреннего характера сводятся к минимуму; конкурентноспособности экономики; целостности территории и экономического пространства; суверенитета, независимости и возможности противостояние внешним угрозам, социальной стабильности и условий предотвращения и разрешения социальных конфликтов.

Система показателей-индикаторов, получивших количественное выражение, позволяет заблаговременно сигнализировать о грозящей опасности и предпринимать меры по ее предупреждению.

Для экономической безопасности значение имеют не сами показатели, а их пороговые значения. Пороговые значения – это предельные величины, несоблюдение значений которых препятствует нормальному ходу развития различных элементов воспроизводства, приводит к формированию негативных, разрушительных тенденций в области экономической безопасности. В качестве примера (по отношению к внутренним угрозам) можно назвать уровень безработицы, разрыв в доходах между наиболее и наименее обеспеченными группами населения, темпы инфляции. Приближение к их предельно допустимой величине свидетельствует о нарастании угроз социально - экономической стабильности общества, а превышение предельных, или пороговых, значений- о вступлении общества в зону нестабильности и социальных конфликтов, то есть о реальном подрыве экономической безопасности. С точки зрения внешних угроз в качестве индикаторов могут выступать предельно допустимый уровень государственного долга , сохранение или утрата позиций на мировом рынке , зависимость национальной экономики и ее важнейших секторов (включая оборонную промышленность) от импорта.

Важно подчеркнуть, что наивысшая степень безопасности достигается при условии, что весь комплекс показателей находится в пределах допустимых границ своих пороговых значений, а пороговые значения одного показателя достигаются не в ущерб другим. Например, снижение темпа инфляции до предельного уровня

не должно приводить к повышению уровня безработицы сверх допустимого предела, или снижение дефицита бюджета до порогового значения – к полному замораживанию капиталовложений и падению производства и т.д.

Следовательно, можно сделать вывод, что за пределами значений пороговых показателей национальная экономика теряет способность к динамичному саморазвитию, конкурентноспособность на внешних и внутренних рынках, становится объектом экспансии инациональных и транснациональных монополий, разъедается язвами коррупции, криминала, страдает от внутреннего и внешнего грабежа национального богатства.

Среди показателей экономической безопасности можно выделить показатели:

- экономического роста (динамика и структура национального производства и дохода, показатели объемов и темпов промышленного производства, отраслевая структура хозяйства и динамика отдельных отраслей, капиталовложения и др.);
- характеризующие природно-ресурсный, производственный, научно-технический потенциал страны;
- характеризующие динамичность и адаптивность хозяйственного механизма, а также его зависимость от внешних факторов (уровень инфляции, дефицит консолидированного бюджета, действие внешнеэкономических факторов, стабильность национальной валюты, внутреннюю и внешнюю задолженность);
- качества жизни (ВВП на душу населения, уровень дифференциации доходов, обеспеченность основных групп населения материальными благами и услугами, трудоспособность населения, состояние окружающей среды и т.д.) {3}

Пороговые уровни снижения безопасности можно охарактеризовать системой показателей общехозяйственного и социально-экономического значения, отражающих, в частности:

- предельно допустимый уровень снижения экономической активности, объемов производства, инвестирования и финансирования, за пределами которого невозможно самостоятельное экономическое развитие страны на технически современном, конкурентоспособном базисе, сохранение демократических основ общественного строя, поддержание оборонного, научно-технического, инновационного, инвестиционного и образовательно-квалификационного потенциала;
- предельно допустимое снижение уровня и качества жизни основной массы населения, за границами которого возникает опасность неконтролируемых социальных, трудовых, межнациональных и других конфликтов; создается угроза утраты наиболее продуктивной части национального «человеческого капитала» и нации как органичной части цивилизованной общности;

-предельно допустимой уровень снижения затрат на поддержание и воспроизводство природно-экологического потенциала, за пределами которого возникает опасность необратимого разрушения элементов природной среды, утраты жизненно важных ресурсных источников экономического роста, а также значительных территорий проживания, размещения производства и рекреации, нанесение непоправимого ущерба здоровью нынешнего и будущего поколений и др {4}.

Обобщая выше сказанное, можно сказать, что экономическая безопасность – это способность экономики обеспечивать эффективное удовлетворение общественных потребностей на национальном и международном уровнях. Иными словами, экономическая безопасность представляет собой совокупность внутренних и внешних условий, благоприятствующих эффективному динамическому росту национальной экономики, ее способности удовлетворять потребности общества, государства, индивида, обеспечивать конкурентоспособность на внешних и внутренних рынках, гарантирующую от различного рода угроз и потерь

Из этого можно сделать два вывода:

Первый: Экономическая безопасность страны должна обеспечиваться прежде эффективностью самой экономики, то есть, наряду с защитными мерами, осуществляемыми государством, она должна защищать сама себя на основе высокой производительности труда, качества продукции и т.д

Второй: Обеспечение экономической безопасности страны не является прерогативой какого-либо одного государственного ведомства, службы. Она должна поддерживаться всей системой государственных органов, всеми звеньями и структурами экономики.

Литература

1. Л.Абалкин Экономическая безопасность России, угрозы и их отражение, Вопросы экономики, 1994 № 12 с.3
2. Сенчагов В.О. сущности и основах стратегии экономической безопасности России. Вопросы экономики, 1995 № 1 с 98
3. Е.Бухвальд, Н. Гловацкая, С. Лазуренко, Макроас-пекты экономической безопасности : факторы, критерии и показатели . Вопросы экономики, 1994, №12, с 27-28
4. 4. Е. Бухвальд Н. Гловацкая, С. Лазуренко, Макроас-пекты экономической безопасности : факторы, критерии и показатели . Вопросы экономики, 1994, №12, с 31
5. А.Архипов, А.Городецкий, Б.Михайлов.Экономическая безопасность, оценки, проблемы, способы обеспечения .Вопросы экономики .1994, № 12 с.39

YERLİ ARI GENOFONDUNUN QORUNMASI VƏ DAMAZLIQ İŞİNİN QURULMASI ÜÇÜN TƏXİRƏSALINMAZ TƏDBİRLƏR GÖRÜLMƏLİDİR

Şamil Quliyev,
Azərbaycan Arıçılar İttifaqının sədri

*Tel. 050 303 20 15
E-mail: arici.shamil@gmail.com
www.ari.org.az*

*Açar sözlər: Bal arısı, Azərbaycan, arının, Azərbaycan Arıçılar İttifaqı,
arı populyasiyaları*

Bal arısı yaranışından hazırkı dövrə kimi canlı aləmin təkamülündə və ekoloji tarazlığın qorunmasında mühüm rol oynamış; yaşam və davranış tərzi ilə daim şüurlü insanı heyrləndirmiş, düşündürmüş, halallığa, təmizliyə, intizama, qənaətcilliyə və yaradıcılığa sövq etmişdir.

Bal arısı məhsullarının möcüzəli müalicəvi xüsusiyyətləri, müqayisəolunmaz qidalılığı və çoxçesidliliyi; eləcə də bal arısının ətraf mühitin yaxşılaşdırılması, biomüxtəlifliyin qorunması, ekoloji tarazlığın bərpası, entomofil kənd təsərrüfatı bitkilərinin tozlandırılmasında əsas rol oynamaqla onların məhsuldarlığının artırılması və məhsullarının keyfiyyətinin yüksəlməsi istiqamətlərində sahib olduğu potensial imkanlar arıçılığın alternativini olmayan bir sahəyə çevirmişdir.

Dünya əhalisinin ərzaq təminatındakı roluna görə müasir arıçılıq kənd təsərrüfatının tsrateji əhəmiyyət kəsb edən sektoru kimi qiymətləndirilir.

Almaniya və ABŞ universitetləri alimlərinin apardığı tədqiqatların nəticələrinə görə 115 adda kənd təsərrüfatı bitkisinin bal arısı ilə tozlandırılması olmadan normal məhsuldarlığa nail olunması mümkün deyildir.

Dünyada istehsal olunan ərzaq məhsullarının 30%-i bal arısı tozlandırması nəticəsində

mümkün olur. Alman və Fransız mütəxəssislərinin hesablamalarına görə tozlandırma hesabına dünyada istehsal olunan ərzaq məhsullarının ümumi dəyəri 153 milyard yevro miqdarındadır ki, bunun da 50 milyardı tərəvəz, 50 milyardı meyvə, 39 milyardı texniki bitkilər və qalan 14 milyardı isə digər bitkilərin payına düşür.

Bal arısı ilə bitkilərin tozlandırılmasından əldə olunan məhsul artımının dəyəri ABŞ-da 14,5 milyard, Kanadada 1,5 milyard, İngiltərədə isə 800 milyon funt sterlinq miqdarında hesablanmışdır.

Arının entomofil bitkiləri tozlandırması ilə kənd təsərrüfatına və ətraf mühitə verdiyi xeyir arı məhsullarından alınan ümumi gəlirdən 30-35 dəfə artıq qiymətləndirilir.

Son illərdə təbiətdə baş verən global iqlim dəyişmələri, müxtəlif istiqamətli və miqyaslı antropogen fəaliyyətlərin mənfi təsirləri bal arılarının yem ehtiyatlarının tükenməsi və keyfiyyətinin aşağı düşməsi, gen ehtiyatlarının ciddi çirklənməsi, xəstəliklərin genişlənməsi və yeni təhlükəli xəstəliklərin meydana gəlməsi, arı ailələrinin sayının sürətlə azalması, məhsuldarlığın və alınan məhsulların keyfiyyətinin aşağı düşməsi kimi ciddi fəsadlarla özünü büruzə verməkdədir.

Artıq daha çox sənayeləşmiş və urbanizasiyalaşmış bir çox ölkələrin mövcud ekoloji şəraitləri bal arılarının normal yaşamını təmin edə bilmədiyindən, bu ölkələr bal arılarının kütləvi qırğını sindromu deyilən olduqca təhlükəli problemlə qarşılaşmışlar.

Dünya ölkələrinin arıçılar birliklərinin beynəlxalq federasiyası –Apimondiyanın məlumatlarına görə 2008-ci ildə Avropa Birliyi ölkələrində saxlanılan 13,6 mln arı ailəsinin 30%-i məhv olmuşdur. Alimlərin hesablamalarına görə itkilərin belə yüksək səviyyəsi davamlı olarsa, 8-10 il ərzində Avropa arıçılığı tamamilə məhv ola bilər.

Arı ailələrinin kütləvi qırğını sindromu özünü 2008-ci ildə ABŞ-da 40%, Kanadada 28% səviyyəsində göstərmişdir. Yaponiya kənd təsərrüfatı nazirliyinin məlumatlarına görə isə sindromun 2008-ci il nəticələri növbəti illərdə də təkrarlanarsa, ölkə arıçılığı əsaslı şəkildə tənəzzülə uğrayacaq.

Sindromun qorxunc nəticələri artıq arıçılar və arıçı alimlərlə yanaşı bir çox dövlətləri, nəhəng aqrobiznes və qida sənayesi kompaniyalarını da narahat etməyə başlamışdır. Belə ki, bal arılarının və digər tozlayıcıların sayının bu şəkildə azalmasının məntiqi sonu dünyada bir çox ərzaq məhsullarının istehsalının kəskin azalması və qiymətlərinin artımı, sosial-iqtisadi problemlərin gərginləşməsi və ciddi ekoloji fəlakətlər deməkdir.

Böyük alim Albert Eynşteyn əbəs yerə deməmişdir: “Arının məhvindən dörd il sonra yer kürəsində insan həyatı məhvə məhkumdur”.

Azərbaycan coğrafi mövqeyi, relyefi, təbii iqlim şəraiti, flora zənginliyi və arı genofondu baxımından böyük arıçılıq potensialına malikdir.

Elmi əsaslara görə Azərbaycanın arıçılıq potensialı ölkə ehtiyaclarını tam ödəməklə yanaşı, hər il 55 mln manatlıq arıçılıq məhsulları ixracı imkanına sahibdir.

Ölkənin arıçılıq üzrə mümkün potensialı və minimum tələbatı ilə mövcud vəziyyət göstəricilərinin müqayisəsi aşağıdakı kimidir:

S/s	Göstəricilərin adı	Ölkənin potensialı	Ölkənin minimum tələbatı	Ölkədə mövcud vəziyyət	Potensialdan istifadə, %-lə	Minimum tələbatın ödənilməsi, %-lə
1	2	3		4	5	6
1	Arı ailəsi, ədəd	600 000	400 000	195 000	32,5	48,7
2	Ana arı, ədəd	300 000	70 000	4 000	1,3	5,7
3	Arı paketi, ədəd	20 000	10 000	500	2,5	5,0
4	Bal, t	15 000	4 500	1600	10,6	35,5
5	Mum, t	450	135	48	10,7	35,6
6	Çiçək tozu, t	250	180	0,5	0,2	0,27
7	Bərənum, t	12	6	0,8	6,7	13,3
8	Arı südü, t	10	4,5	0,06	0,6	1,3

Göründüyü kimi, bütün göstəricilər üzrə həm ölkə potensialından istifadə və həm də ölkənin minimum tələbatının ödənilməsi olduqca aşağı səviyyədədir.

Bu qəbul edilmez halın aradan qaldırılmasının və ölkə arıçılığını müasir dünya arıçılığı səviyyəsinə çatdırılmasının optimal yolu ölkə miqyasında yerli arı genofondunun qorunması, davamlı islah və seleksiya proqramlarının yerinə yetirilməsi və damazlıq işinin təşkilindən keçir.

Elm hələ bir dənə də olsun bal arısı cinsi yarada bilməmiş və dünyada olan 24 ədəd bal arısı cinsindən yalnız 6-sı müasir sənaye istehsalı arıçılığın tələblərinə cavab verən təsərrüfat əhəmiyyətli xüsusiyyətlərə malikdir.

Azərbaycan ərazisində Bozdağ Qafqaz (*Apis mellifera caucasica*) və Sarı Qafqaz (*Apis mellifera remipes*) arı cinslərinin beş populyasiyası (Qabaqtəpə, Qonaqkənd, Naxçıvan, Talış və Sarı Azərbaycan) yerli arı genofondumuzdur və hər iki cins yuxarıda qeyd olunan altılığa daxildir. Bu fakt yerli arı genofondumuzun böyük təbii sərvət olmasının bariz göstəricisidir.

Qafqaz bal arısı cinsləri sakinlik, dil uzunluğu, çətin hava və yem azlığı şəraitində yüksək iş qabiliyyəti və qənaətli yem tükətimi kimi müsbət bioloji və təsərrüfat xüsusiyyətlərinə görə dünya arıçı mütəxəssisləri tərəfindən gələcəyin arısı adını almışdır.

Tam əminliklə bildirirəm ki, yerli arı genofondunun qorunması, islahı, seleksiyası və damazlıq işini düzgün quraraq, külli miqdarda damazlıq ana arı və arı ailələrinin istehsalına və ixracına nail olmaqla, Azərbaycanı dünya arıçılığında söz sahibi bir ölkə kimi tanımaq mümkündür.

Azərbaycanda dövlət tərəfindən genofondun qorunması və damazlıq işi 1937-1983-cü illərdə həyata keçirilmişdir. 1950-ci illərdə Azərbaycanda yetişdirilən ana arılar damazlıq məqsədi ilə Ukrayna, Moldova, Estoniya, Latviya, Belarusiya və Qazaxıstana göndərilmişdir.

Təssüf ki, 1983-cü ildən Azərbaycanda bu işlər aparılmır. Beləliklə, son 28 ildə ölkədə yerli arı genofondunun qorunması və damazlıq işi sahəsindəki fəaliyyətsizlik, arıçılıqda rayonlaşma prinsiplərinə əməl olunmaması, xaricdən digər arı cinslərinin qanunsuz yollarla ölkəyə gətirilməsi bütün ölkə ərazisində kortəbii mələzləşməyə gətirmiş, mələzləşmə nəticəsində arıçılıqda orta məhsuldarlıq iki dəfə azalmış, xəstəliklərə yoluxma halları artmış və gen ehtiyatları ciddi şəkildə çirklənmişdir.

Proses bu gün də yüksələn xətlə inkişaf edir və daha üç il də belə davam edərsə, yerli arı genofondumuzun itirilməsi qaçılmaz olacaq.

Azərbaycan Arıçılar İttifaqı (AAİ) problemin həlli üçün bütün imkanlarını səfərbər etmişdir.

AAİ Türkiyənin TİKA təşkilatının yardımı ilə Xızı rayonu ərazisində 2009-cu ildə illik məhsuldarlığı 3 000 ana arı olan "Damazlıq ana arı yetişdiriciliyi təsərrüfatı"nı yaratmış, nəticədə Qonaqkənd və Qabaqtəpə populyasiyaları üzrə genofondun qorunması və ana arı yetişdiriciliyi istiqamətində ciddi uğurlar qazanılmışdır.

Yaradılmış təsərrüfat illik məhsuldarlığına, nukleus parkının böyüklüyünə və müasir avadanlıqlarla təchizatına görə Cənubi Qafqaz ölkələri üzrə birincidir və yeganə təsərrüfatdır ki, izole mayalandırma ərazisinə malikdir. Təsərrüfatda əldə edilmiş nəticələr xarici mütəxəssislər tərəfindən də yüksək qiymətləndirilir.

Lakin ölkəmizdə hər bir populyasiya üzrə paralel şəkildə damazlıq işinin yerinə yetirilməməsi ilə əlaqədar yerli arı genofondu yeni bir ciddi təhlükə ilə üzləşmişdir. Belə ki, yetişdirilən Qonaqkənd və Qabaqtəpə damazlıq ana arılar arıçılar tərəfindən alınaraq Sarı Azərbaycan, Talış və Naxçıvan arı populyasiyaları yayılmış ərazilərə aparılır və bu da həmin ərazilərdəki yerli genofondun ciddi şəkildə çirklənməsinə səbəb olur. Yaranmış təhlükənin aradan qaldırılması istiqamətində təxirəsalınmaz tədbirlərin görülməsinə ehtiyac vardır.

Təssüf ki, maliyyə çatışmamazlığı səbəbindən AAİ digər arı populyasiyaları üzrə (Sarı Azərbaycan, Talış və Naxçıvan) arı genofondunun qorunması və damazlıq işinin təşkili işlərini həyata keçirə bilmir. Bu işlərin həyata keçirilməsi üçün AAİ maliyyə və texniki yardım üçün müxtəlif dövlət qurumlarına, şirkət və təşkilatlara müraciət etmək məcburiyyətindədir.

Artıq üç il bundan əvvəl Azərbaycan Arıçılar İttifaqında hazırlanmış ölkə miqyasında yerli arı genofondunun qorunması və damazlıq işinin təşkili üçün sistemli yanaşmanı, dəqiq seleksiya proqramlı və böyük vəsait qoyuluşu tədbirlər kompleksini özündə ehtiva edən "Yerli arı genofondunun qorunması və damazlıq işinin təşkili" kompleks layihəsinin həyata keçirilməsi zərurətə çevirilmişdir.

Yerli arı genofondauna sahib bir çox ölkələrdə (Avstriya, Almaniya, Çexiya, Slovakiya,

Bolqarıstan, Rusiya və s.) bu tip layihələr uğurla həyata keçirilib və keçirilir. Məsələn Türkiyədə Kafkas, Anadolu və Muğla arısının qorunması və damazlığı üzrə layihələrə ayrılmış maliyyə vəsaiti xərci uyğun olaraq 2.5, 1.3 və 1.2 mln yevro həcmindədir.

Aydındır ki, belə vəsait xərci tələb edən layihələrin AAI-nin və şəxsi imkanlar hesabına həyata keçirilməsi mümkünsüzdür. Xarici donör təşkilatlar da vəsait xərcinin çox olmasını, ölkəmizin güclü iqtisadiyyatını, ölkəmizdə dövlət tərəfindən aqrar sahəyə böyük diqqət və vəsait ayrıldığını əsas gətirərək layihəni maliyyələşdirməkdən imtina edirlər.

Yuxarıda qeyd olunan məsələlər onu göstərir ki, yerli arı genofondumuza sahib çıxmaq, onu qorumaq, islahına nail olmaq, damazlıq işini quraraq ölkə arıçılığının tükənməz bir xəzinədən bəhrələnməsini təmin etmək və bu böyük sərvəti gələcək nəsillərin istifadəsi üçün mühafizə etmək üçün müvafiq dövlət qurumları təxirəsalınmaz tədbirlər görməli, lazımı maliyyə vəsaiti təminatı yaratmaqla ölkənin on minlik arıçılar ordusu və AAI ilə sıx əməkdaşlıq şəraitində problemin həlminə nail olunmalıdır.

“Yerli arı genofondunun qorunması və damazlıq işinin təşkili” kompleks layihəsinin həyata keçirilməsi ölkədə ekoloji durumun yaxşılaşmasına, biomüxtəlifliyin qorunmasına, regionlarda yeni iş yerlərinin yaradılmasına, əhəlinin gəlirlərinin artımına, keyfiyyətli qida təminatına, arı ailələrinin sayının sürətli artımına, məhsuldarlığın 50% yüksəlməsinə, sənaye istehsalı arıçılığa keçid və arı məhsullarının ixracı üçün əlverişli şəraitin yaranmasına səbəb olacaqdır.

Из истории создания и развития племенного животноводства в Азербайджане

Из истории создания и развития племенного животноводства в Азербайджане с разработкой и внедрением новых прогрессивных методов, технологии искусственного осеменения животных

ИЗ ИСТОРИИ ПРОВЕДЕНИЯ ПОРОДНОГО РАЙОНИРОВАНИЯ И ПОРОДНОГО УЧЕТА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ЖИВОТНЫХ, РАЗВОДИМЫХ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Эйюб Баширов,

Президент Ассоциации Животноводов Азербайджана, действительный член Международной Академии проблем качества Российской Федерации, доктор биологических наук, академик

I. Породное районирование сельскохозяйственных животных в Азербайджане

Азербайджанским народом на основе народной селекции с самых древних времен были приручены и одомашнены, в дальнейшем в процессе массового разведения сельскохозяйственных животных были созданы ценнейшие породы овец (11 местных, аборигенных, жирнохвостых, грубо- и полугрубошерстных), лошадей (Карабахская, Дилбозская, Ширванская и Кубинская местных, аборигенных пород), Азербайджанский буйвол, зебу, верблюды, малокавказская и великокавказская породы крупного рогатого скота, Кабактапинская пчела и др.

А в дальнейшем азербайджанскими учеными совместно со специалистами, практиками животноводов были созданы также новые ценные высокопродуктивные

и приспособленные местным климатическим, кормовым условиям породы, как например: азербайджанский горный меринос (1948 г.), буро-кавказская порода КРС (1959 г.), азербайджанская жирнохвостная, полутонкорунная породная группа овец (1950-1966 гг.), азербайджанская порода буйвола (1970 г.), "Мил-Карабахская" и "Абшеронская" жирнохвостные, полугрубошерстные породы овец, которые были утверждены племенным Советом МСХ Азербайджана 29 июня 2007 года и приказом министра МСХ Азербайджана господином И.Аббасовым 23 мая 2011 года.

Кроме того, в Азербайджане огромная работа проведена по завозу и рациональному использованию ценного мирового генофонда для улучшения породных и продуктивных качеств всех разводимых пород в Азербайджане.

Массовый завоз КРС был начат во второй половине XX века. Было завезено 16 пород из европейских и других стран, такие как: симментальская, швицкая, лебединская (началось с 30-х годов), костромская, буро-карпатская, буро-латвийская, красно-эстонская, голландская черно-пестрая, голштриньфризская черно-пестрая и др. мясо-молочные, молочные породы КРС, Кубинская порода Зебу, абердин-ангусская, галловейская и др. мясные породы. Две породы буйволов - Индейская муррах и Болгарская муррах. А также различные породы тонкорунных мериносовых овец.

Одним из важнейших мероприятий проводимых нами и коллективом руководимым нами на государственном уровне в области племенного животноводства Азербайджана были организация и проведение породного районирования и породного учета в условиях Азербайджана.

Породное районирование в Азербайджанской Республике были проведены впервые нами совместно с руководством и учеными республики в 1957, 1967, 1987 гг., как пример последнего, которое публикуем ниже.

П Л А Н

породного районирования сельскохозяйственных животных в Азербайджанской ССР

По КРУПНОМУ РОГАТОМУ СКОТУ

I. Зона молочного и молочно-мясного направления

Основной целью работы по разведению крупного рогатого скота в этой зоне считать увеличение производства молока и мяса за счет получения крупных животных крепкой и сильной конституции, обладающих высокой молочной продуктивностью, с хорошими мясными формами и приспособленных к местным условиям.

В указанных целях в качестве улучшающих пород принять:

а) Бурую-кавказскую, швицкую и лебединскую следующих районов:

Н К А О	Евлахском	Куткашенским
Агдамский	Ждановском	Кубатлинском
Агдашский	Закатальском	Кюрдамирском
Агджабединский	Зангеланском	Лачинском
Астаринский	Зардобском	Ленкоранском
Ахсуинском	Имишлинском	Массалинском
Бардинском	Исмаиллинском	Мирбаширском
Белоканском	Казахском	Шекинском
Варташенском	Касум-исмайл.	Таузском
Геокчайском	Кахском	Уджарском
Дашкесанском	Кедабекском	Физулинском
Джебраильском	Кельбаджарском	Ханларском
Шамхорском	Шемахинском	

б) Симментальскую и в следующих районах:

Джалилабадском	Саатлинском
Дивичинском	Сабирабадском
Кубинском	Сальянском
Кусарским	Хачмасским
Нефтчалинском	

в) Для улучшения поголовья Зебу рекомендовать Швицкую породу в Лерикском, Ярдымлинском районах и в горной части Ленкоранского Астаринского и Массалинского районов.

г) Для улучшения в вышеперечисленных районах чистопородных местных Зебу рекомендовать завозные породы Зебу (кубинскую зебу).

II. Зона Молочного направления

Основной целью работы по разведению и улучшению крупного рогатого скота в этой зоне считать максимальное увеличение молочной продуктивности коров и обеспечение молочными продуктами крупных и индустриальных центров городов республики:

а) Для улучшения породистости скота и разведения в чистоте рекомендуется

Бурая-латвийская, Черно-пестрая Эстонская породы в Апшеронском районе.

б) в низменной части Ленкоранского, Массалинского районов допускать разведение также Бурой-латвийской породы.

ПО БУЙВОЛАМ

Буйволы, как ценные в хозяйственно-биологическом отношении вид продуктивного скота, должны получить широкое распространение наряду с Красным стадом в хозяйствах, где имеются для их разведения и содержания необходимые условия.

ПО ЛОШАДЯМ

Основной целью работы по улучшению поголовья коней колхозов и совхозов республики считать получение верхово-упряжной, среднего роста, достаточной массивности, с высокой работоспособностью как под верхом, так и в легкой упряжке, выносливых, хорошо приспособленных к культурно-табунным условиям отгонного и стационарного держания:

а) улучшителей местных лошадей рекомендовать Арабскую и Терекскую породы в следующих районах:

Нах.АССР	Ждановском	Ленкоранском
Н К А 0	Закатальском	Лерикском
Агдамском	Зангеланском	Массалинском
Агдашском	Зардобском	Мирбаширском
Агджабедином	Имишлинском	Шекинском
Апшеронском	Исмаиллинском	Пушкинском
Астаринском	Казахском	Саатлинском
Ахсуинском	Касум-Исмайл.	Сабирабадском
Бардинском	Кахском	Сальянском
Варташенском	Кедабекском	Нефтчалинском
Таузском	Геокчайском	Кельбаджарском
Уджарском	Дашкесанском	Кубатлинском
Физулинском	Джалилабадском	Кубинском
Ханларском	Джебраильском	Кусарском
Хачмасском	Дивичинском	Куткашенском
Шамхорском	Евлахском	Кюрдамирском
Шаумяновском	Шемахинском	Ярдымлинском

б) наряду с породами, указанными в подпункте а), рекомендовать улучшателей Карабахской породы в следующих районах:

НКАО	Ждановском	Евлахском
Агдамском	Имишлинском	Касум-Исмайловском
Агджабединском	Мир-Баширском	Кельбаджарском
Бардинском	Лачинском	
Джебраильском		
Кубатлинском		
Зангеланском		
Физулинском		

в) наряду с породами, указанными в подпункте а), рекомендовать улучшателем Диллибозскую породу в следующих районах: Казахском, Таузском, Шамхорском, Ханларском, Кедабекском и Дапкесанском.

г) наряду с породами, указанными в подпункте а), для получения спортивных лошадей с условием содержания помесей в стационарных условиях, рекомендовать улучшателем и разведение чистокровной верховой породы в хозяйствах Исмайшлинского, Кубинского, Кусарского, Хачмасского, Шемахинского районов и Акстафинском мясо-молочном совхозе.

В районах Куба-Хачмасской и Кировабад-Казахской зон наряду с вышеуказанными породами верховых лошадей разводить и местных.

ПО ОВЦАМ

1. Зона Тонкорунного овцеводства шерстно-мясного направления

Основной целью улучшения пород овец в этой зоне считать получение животных шерстно-мясного направления с высоким настригом длинной тонкой шерсти при достаточно крупном живом весе и хорошей приспособленностью к условиям отгонного овцеводства.

а) для разведения и улучшения местных овец рекомендовать породу Азербайджанский горный меринос в следующих районах:

Ахсуинском	Кахском
Белоканском	Кедабекском
Варташенском	Куткашенском
Закатальском	Таузском

Исмаиллинском	Шамхорском
Шекинском	Шемахинском
Казахском	

б) рекомендуется порода Советский меринос в следующих районах:

Н К А О	Имишлинском
Агдамском	Кельбаджарском
Агджабединском	Кубатлинским
Астаринском	Лачинском
Бардинском	Лерикском
Дашкесанском	Ленкоранском
Джебраильском	Массалинском
Евлахском	Мирбаширском
Ждановском	Физулинском
Зангеланском	Ярдымлинском

II. Зона мясо-шерстного интенсивного овцеводства

Основной целью работы по улучшению овец в этой зоне считать получение высокопродуктивных, скороспелых животных мясо-шерстяного направления, дающих однородную шерсть, имеющих хорошие мясные качества и хорошо приспособленных к условиям их разведения при преимущественно стационарном пастбищном содержании с использованием искусственных пастбищ.

Для улучшения местных пород овец рекомендуется использование баранов породы Прекос, Карадолак и Гала.

В случае необеспеченности хозяйств этой зоны баранами мясо-шерстяных пород допускается временное использование в качестве производителей баранов пород Азербайджанский горный меринос и Советский меринос.

К этой зоне отнести следующие районы, расположенные вблизи крупных промышленных городов и располагающие большими перспективами для создания прочной кормовой базы овцеводства:

Агдашский	Кюрдамирский
Апшеронский	Пушкинский
Геокчайский	Саатлинский
Джалилабадский	Сабирабадский
Дивичинский	Сальянский
Нефтчалинский	Зардобский
Уджарский	Касум-Исмайлов.

Хаинларский	Кубинский
Хачмасский	Кусароский
Шаумяновский	

III. Зона мясо-шерстно-молочного овцеводства.

Основной целью работ по улучшению породы овец в этой зоне считать получение животных крепкой конституции, хорошо приспособленных к условиям отгонного содержания и характеризующихся в этих условиях достаточно высокой шерстностью, мясной и молочной продуктивностью.

К районам этой зоны отнести все районы Нахичеванской АССР. Для разведения и улучшения имеющихся в этой зоне овец местных пород рекомендуется порода Балбасс. Одновременно допустить освежение крови Балбасских овец с завозными баранами этой же породы.

Кроме пород, указанных в подпункте б) I зоны, рекомендуется разводить ценное отродье Карабахской породы - Карадолахских овец в хозяйствах следующих районов:

Агдамского	Имиюлинского
Агджабединского	Мир-Баширского
Бардинского	Кубатлинского
Джебраильского	Физулинского
Ждановского	

Во всех совхозах республики принять направление овцеводства, установленное для района, на территории которого расположен совхоз.

ПО ПТИЦЕ

Во всех районах республики принять два направления ведения птицеводства: яичное и мясо-яичное. Плановыми породами кур считать: Русскую - яйценосную, Белую и Леггорн.

Род-айленд и австрапоп - Мясо-яичные породы.

Плановой породой индеек принять Бронзовую и Ставропольскую. Наряду с чистопородными разведениями птицы допускается скрещивание с породами, разводимыми в республике.

ПО ПЧЕЛАМ

Плановой породой пчел по всем районам республики принять КАРАБАХТАПИНСКУЮ породу пчел.

В настоящее время, учитывая происходящие коренные изменения во всех сферах общества, в народном хозяйстве, в том числе в животноводстве Азербайджана предлагаем перейти полностью (100 %) на искусственное осеменение коров и буйволиц разводимых во всех районах и хозяйствах республики, с использованием одноразовых стерильных инструментов и замороженной спермы рекордных быков и буйволов следующих пород:

- буйволиц осеменять замороженной спермой рекордных буйволов Азербайджанской и Муррахской пород буйволов;
- коров зебу осеменять замороженной спермой рекордных быков зебу и джерзейской пород;
- местных нерослых коров замороженной спермой джерзейской породы и зебу.
- пород Кавказской бурой замороженной спермой рекордных быков буро-Кавказской, джерзейской и зебу;
- коров чернопестрых и других молочных коров замороженной спермой рекордных быков гольштинфризской породы;
- коров молочно-мясных и мясо-молочных пород осеменять замороженной спермой рекордных быков швицкой, симментальской и кубинского зебу;
- мясных и низкомолочных осеменять исключительно замороженной спермой рекордных быков мясных пород и зебу (Кубинский зебу и др.).

Этим самым применяя массовые 100%-ное искусственное осеменение замороженной спермой быков, зебу и буйволов, коров и буйволиц, разводимых по всей республике ликвидируем полностью яловость и бесплодие, заболевания передающиеся во время спаривания. Полученные потомства будут обладать самой высокой жизнеспособностью (выживаемостью), жирномолочной и мясной продуктивностью.

II. Породный учет сельскохозяйственных животных в Азербайджане

В соответствии с постановлениями Совета Министров СССР от 30 мая 1950 года № 2293 и от 8 июня 1954 года № 1132 через каждые 5 лет в стране проводится учет численности породного скота.

В последний раз в республике породный учет животных проводился в 1980 году. Работа прошла в основном удовлетворительно. Вместе с тем следует отметить не серьезное отнеслись к этому важному мероприятию некоторых зооветспециалистов на местах. Так, например за некачественное и несвоевременное представление материалов породного учета нижеследующих районов как Кельбаджарский, Лачинский, Зангеланский, Имишлинский, Пушкинский, Кюрдамирский и др. была задержана подготовка и издание учета для служебного пользования.

В связи с изложенным руководители и зооветспециалисты хозяйств, а также райсельхозорганов обязаны принимать все необходимые меры по устранению имеющихся недостатков.

Как Вам известно в соответствии с совместным приказом МСХ СССР и ЦСУ СССР, Министерством сельского хозяйства Азерб.ССР, Министерством плодоовощного хозяйства Азерб. ССР, Госкомитетом Азерб. ССР по виноградарству и виноделию, а также ЦСУ Азербайджанской ССР был издан приказ «О проведении очередного учета численности породных сельскохозяйственных животных» от 2 августа 1984 года № 684/98/585/339 где создана комиссия по проведению данной работы.

В соответствии с вышеуказанным приказом намечается проведение 2-х дневного семинар-совещаний, 15 декабря в г. Баку и 17 декабря 1984 года в г. Кировбаде в Аз. НИИЖ-е куда приглашены главные зоотехники РАПО и начальники Райгосплемобъединений. После прохождения полного инструктажа на семинаре специалисты на местах соответственно получают инструкции и необходимые формы по учету породного скота.

После чего в районах будут организованы комиссии для своевременного и качественного проведения очередного учета.

Кроме того министерствами и ЦСУ будет создана рабочая комиссия по приятию и подготовке материалов по учету породного скота.

Хочу также отметить, что в ноябре текущего года гл. специалист Главка по племенному делу Министерства сельского хозяйства Азербайджанской ССР совместно со специалистами ЦСУ были направлены на 3-х дневной семинар-совещание по учету численности породных животных, организованное МСХ СССР, а также ЦСУ СССР в г. Владимире. Участники данного семинара были информированы методами и изменениями проведения учета численности породных сельскохозяйственных животных.

Учитывая вышеизложенные организационные мероприятия, можно надеяться, что породный учет будет проведен своевременно и на требуемом уровне.

Министерство Сельского Хозяйства Азербайджанской ССР
Центральное Статистическое Управление Азербайджанской ССР
Министерство Плодоовощного хозяйства Азербайджанской ССР
Государственный Комитет Азербайджанской ССР
по Виноградарству и Виноделию

ПРИКАЗ

2 августа 1984 года

№ 684/98/585/339 город Баку

О проведении очередного учета численности породных сельскохозяйственных животных

В соответствии с постановлением Совета Министров СССР от 30 мая 1950 года № 2293 и от 8 июня 1954 года № 1132, а также приказом Министерства сельского хозяйства СССР и Центрального статистического управления при Совете Министров СССР от 15 мая 1984 года № 102/243.

ПРИКАЗЫВАЕМ:

1. Провести очередной учет породного крупного рогатого скота, овец, свиней и лошадей в колхозах, совхозах всех систем, учебных, опытных и экспериментальных хозяйствах, государственных станциях по племенной работе и искусственному осеменению сельскохозяйственных животных, госплемобъединениях и других хозяйствах всех министерств и ведомств, независимо от их ведомственной подчиненности по состоянию на 1 января 1985 года.
Непосредственное проведение учета породных животных возложить на руководителей агропромышленных объединений, начальников госплемобъединений, руководителей главных и старших зоотехников - селекционеров хозяйств, которые несут персональную ответственность за полноту и правильность заполнения утвержденных форм учета и своевременное представление их районному агропромышленному объединению.
2. Учет численности породных животных провести в соответствии с указаниями Главного управления животноводства МСХ СССР и Центрального статистического управления СССР.

3. Принять к сведению, что инструкции и формы учета породного скота размножаются Совучетгиздатом СССР и все хозяйства в районах обеспечиваются банками учета Главным управлением по племенному делу МСХ Азербайджанской ССР.
4. Создать при Министерстве сельского хозяйства Азербайджанской ССР комиссию по организации и качественному проведению учета породного скота в составе:
5. Утвердить список специалистов и научных работников, ответственных за проведение учета породного крупного рогатого скота, овец, свиней, лошадей и птицы по районам, согласно приложению N 1.
6. Провести в городе Баку при Министерстве сельского хозяйства Азербайджанской ССР 12-13 ноября, в городе Кировабаде при АзНИИЖе 19-20 ноября двухдневные совещания-семинары ответственных по районам специалистов и научных работников по проведению учета и методике определения породности сельхозживотных.

Проведение совещаний-семинаров возложить на зам.начальника Главного управления по племенному делу МСХ Азерб.ССР тов. Зейналова И.А. и директора АзНИИЖа тов. Велизаде Д.

Начальникам агропромышленных объединений, управлениям сельского хозяйства, Главным управлениям и отделам министерств и ведомств обеспечить командирование закрепленных специалистов и научных сотрудников в назначенные сроки на совещания-семинары указанных в приложении N 2, а затем на месте проведения учета в закрепленные районы.

7. Районным агропромышленным объединениям:

- а) создать до 25 октября по каждому хозяйству или группе хозяйств комиссии в составе зоотехников, ветеринарных врачей, работников животноводческих ферм для уточнения и определения породности животных и утвердить их календарный план работы. Комиссии должны возглавляться высококвалифицированными специалистами-зоотехниками, список которых утверждается агропромышленным объединением;
- б) провести до конца ноября 1984 года инструктаж этих комиссий о порядке выявления породности скота и исполнения бланков учета; обеспечить заблаговременный и своевременный выезд их в закрепленные за ними хозяйства для тщательной проверки состояния и наличия документации племенного учета и составления ведомостей породных животных по форме 1-7 до начала учета, т.е. до 1 января 1985 года;
- в) еженедельно до 1 января 1985 года информировать Министерство сельского хозяйства Азербайджанской ССР о ходе подготовительных работ в хозяйствах по проверке и приведению в порядок всей необходимой документации, подтверждающей породность с/х животных, подлежащих учету с указанием количества хозяйств, закончивших проверку.

8. Руководителям хозяйств совместно со специалистами составить на основании заполненных ведомостей отчет о наличии в хозяйстве породных животных по состоянию на 1 января 1985 года в 3-х экземплярах, из которых 2 экземпляра представить районным агропромышленным объединениям не позднее 20 января 1985 года.

9. Районным агропромышленным объединениям совместно с районными инспекторами Государственной статистики, установить полноту охвата учета всех хозяйств, общую численность скота и породных животных.

Главным зоотехникам районных агропромышленных объединений тщательно проверить поступившие от хозяйств отчеты, после чего направить сводные ведомости по каждому хозяйству и по району в целом в одном экземпляре в Главное управление по племенному делу Министерства сельского хозяйства Азербайджанской ССР к 10 февраля 1985 года.

10. Главному управлению по племенному делу МСХ Азербайджанской ССР после проверки отчета по хозяйствам, поступивших из районных агропромышленных и производственных управлений сельского хозяйства, направить их не позднее 1 марта 1985 года в РВЦ ЦСУ Азербайджанской ССР для разработки.

11. РВЦ ЦСУ Азербайджанской ССР обеспечить разработку отчетов хозяйств в целом по республике, по Нахичеванской АССР, НКАО и по каждому району по установленной ЦСУ СССР и МСХ СССР программе и выслать всем министерствам и ведомствам для руководства, а сводный отчет по республике представить в ЦСУ СССР в установленные сроки.

Аскеров М.Г.

Министр Сельского Хозяйства Азербайджанской ССР

Оруджев Т.Х.

Министр Плодоовощного Хозяйства Азербайджанской ССР

Мамедов Х.М.

*Начальник Центрального Статистического
Управления Совета Министров Азербайджанской ССР*

Рзаев Ю.К.

Председатель Госкомитета по Виноградарству и Виноделению

**НАЛИЧИЕ ПОРОДНЫХ И ЧИСТОПОРОДНЫХ
ЖИВОТНЫХ В КОЛХОЗАХ СОВХОЗАХ И ДР. ГОСХОЗАХ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР ЗА 1960-1979 ГОДЫ**

ТЫС.ГОЛОВ

		1960	1964	1969	1974	1979 пример.
1.	Численность крупного рогатого скота – всего:	832,4	833,1	727,4	770	818,3
2.	В т.ч. охвачено породным учетом	581	540	471	556	562
	Из них породных	180,4	254,0	268,8	350,5	427,6
	чистопородных	19,0	30,5	33,4	77,1	134,6
		31	47	57	63	76
		11	12	12	22	31
3.	Коров и буйволиц – всего охвачено породным учетом	222,8	243,9	198,6	205,7	215,3
	из них породных	190	204	164	167	186
	чисто породных	57,0	81,6	90,4	110,5	140,0
		7,0	8,9	9,9	22,9	42,9
		30	40	55	66	75
		12	11	11	21	30
4.	Овец и коз – всего охвачено породным учетом из них породных	3517	3626	2767	2022	3228
	Чистопородных	2707	3041	2334	2543	3018
	Удел. вес породных в %	2084,2	2432,6	2030,5	2263,5	2765
	Удел. вес чистопородных в %	200	258	346,9	413,4	603
		77	80	87	89	96
		10	11	17	18	22

Примечание: Согласно инструкции скота находящийся, на откорме нагула, а такие и кастраты, валухы и др. выбракованных животные не включаются в породных учет.

**Начальник
«Азерплемобединения»**

Э.Баширов

**НАЛИЧИЕ ПОРОДНЫХ И ЧИСТОПОРОДНЫХ
ЖИВОТНЫХ В КОЛХОЗАХ СОВХОЗАХ И ДРУГИХ
ХОХЯСТВАХ АЗЕРБ.ССР ЗА 1960-1979 гг.**

ТЫС.ГОЛОВ/

		1960	1964	1969	1974	1979
1.	Крупного рогатого скота всего	832,4	833,1	727,4	770	818,3
	в том числе охвачено пород	581	540	471	556	562
	учетом в т. числе породных	180,4	254,0	268,8	350,5	427,6
	чистопородных	19,0	30,5	33,4	77,1	134,6
	Удел. вес пород животных	31	47	57	63	76
		11	12	12	22	81
	222,8	243,9	198,6	205,7	215,3	
	11	12				
2.	Коров и буйволиц всего	222,8	243,9	198,6	205,7	215,3
	в т.ч. охвачено пород	190	204	164	167	186
	Учетом	57,0	81,6	90,4	110,5	140,0
	в т.ч. породных живот	7,0	8,9	9,9	22,9	42,0
	чистопородных живот	30	40	55	66	75
	Удел. вес породных животных в % ч/породных животных в	12	11	11	21	30
3.	Овец и Коз всего	3517	3626	2767	2922	3228
	в т.ч. охвачено пород учетом	2707	3041	2334	2543	3018
	в т.ч. пород животных	2084,2	2432,6	2030,5	2263,5	2765
	ч/породных животных	200	258	3466,9	413,4	603
	Удел. вес пород животных	77	80	87	89	1,6
	ч/породных животных	10	11	17	18	22

Примечание: Согласно инструкции скота находящийся, на откорме нагула, а такие и кастраты, валухы и др. выбракованных животные не включаются в породных учет.

Началник

«Азерплеомобединения»

Э.Баширов

**DÖVLƏT DAMAZLIQ İSTEHSALAT BİRLİKLƏRİ
TƏRƏFİNDƏN XİDMƏTƏ GÖTÜRÜLMÜŞ TƏSƏRRÜFATLAR
HAQDA 01 OKTYABR 1979-CU İL TARİXƏ
MƏLUMATLAR**

Rayonların adı	Xidmətə götür. təsərrüat. miqdarı	Cəmi xidmətə götürülən malqaraların miqdarı	O cümlədən				Şərti mal-qaranın miqdarı
			İnək	Boğaz düyə	2 yaşdan yuxarı düyələr	2 yaşadək düyələr	
1. Jdanov	12	4740	2736	318	466	1220	3217
2. Masallı	8	4903	1469	181	171	-----	3918
3. Zaqatala	8	6495	1736	565	447	3747	4953
4. Gədəbəy	4	1935	1029	46	67	253	1370
5. Sabirabad	9	2636	935	157	444	1100	1765
6. Qax	9	4875	1016	247	557	898	3706
7. İliç	6	3768	1155	233	671	411	2715
8. Neftçala	9	8442	2284	569	1663	-----	5906
9. Şamaxı	10	6852	1864	542	816	1219	4125
10. Füzuli	15	5716	1890	570	838	2631	4272
11. Zərdab	4	1942	585	439	352	566	1359,1
12. Ağsu	5	3219	756	102	628	326	3019
13. Vartaşen	4	1524	497	97	250	680	1399
14. Bərdə	8	7322	2067	167	642	1459	3425
15. Ağcabədi	7	5024	1375	153	1470	2199	3812
16. Qusar	6	4660	1638	17	351	1280	3751
17. Lənkəran	11	6084	1772	181	1013	1835	6302
18. DQMB	24	26661	6957	1236	2850	7733	13815
19. Ağdam	12	5988	1967	395	734	2892	4777
20. Xanlar	11	7199	2178	110	1274	3560	5760
21. Salyan	9	3965	1556	292	991	2080	3314

22. Göyçay	7	5408	1743	226	951	1503	3584
23. Qazax	12	6492	1913	44	1092	1581	4689
24. İsmayılı	10	4208	1320	160	567	2126	2871
25. Şeki	11	6461	2925	624	293	762	5200
26. Tovuz	7	2913	1023	26			1254
27. Qutqaşen	8	4606	1236	1090	1195	1047	3271
28. Abşeron	8	9571	3306	477	5269	519	7687
29. Naxçıvan	9	3895	1308	410	543	1629	3678
30. Xaçmaz	8	5073	1641	417	297	2718	3612
31. Quba	6	4001	1415	125	102	432	3160
32. Q.İsmayılov	17	6124	2113	131	732	3148	4962
33. Saatlı	2	880	287	36	45	501	461
34. Martakert							
35. Cəlilabad	12	6429	2427	194	212	3602	4501
36. Şamaxor	2	1004	560	30	44	108	729
Yekunu:	306	188115	60586	10607	28037	55162	140141

**НАЛИЧИЕ ПОРОДНОГО СКОТА КОЛХОЗАХ
И СОВХОЗАХ АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ССР**

На 1 января						
Наименование районы	1961 год		1974 год		1979	
	Всего крс.	Вт чис коров	Всего крс.	Вт чис коров	Всего крс	Вт чис коров
1. Нах АССР	5459	1491	22211	63,01	26532	8221
2. ИКАО	44742	16114	47150	14981	49139	10596
3. Агдамский	4003	935	84,12	2534	11045	3704
4. Агдашский	1485	270	1679	263	2306	765
5. Агджабединский	1999	236	74,78	2381	7577	2125
6. Апшеронский	3895	1628	108,67	4066	12896	4968
7. Астаринский	2006	691	23,68	743	4325	1613
8. Ахсунский	2986	792	41,53	1439	5379	1984
9. Бардинский	1647	346	73,96	2318	7992	2583
10. Белоканский	750	301	30,87	880	4574	1541
11. Варгашенский	1672	460	39,18	831	5030	1325
12. Геокчайский	2830	883	42,24	1296	5057	1666
13. Дашкесанский	5334	2048	70,75	2685	7148	2713
14. Джалилабадский	2347	682	35,88	956	4601	1406
15. Джебраильский	1014	284	55,33	1904	6269	2234
16. Дивичинский	1070	359	47,74	2162	5727	3348
17. Евлахский	3508	391	77,98	1473	4909	1533
18. Ждановский	2098	621	87,47	2769	9490	3521
19. Закаतालский	3219	536	17,31	2720	10176	3355
20. Зангеланский	938	180	3,99	482	1749	490
21. Зардобский	26		43,99	3	1391	444
22. Имплянский	1906	461	110,24	1635	4597	1727
23. Исмаиллинский	4756	1132	109,44	4084	14696	5716
24. Казахский	10584	3843	56,15	33588	11664	3672
25. Касум.Исмаил.	3157	933	490,04	1493	6999	2108
26. Кахский	2102	640	80,89	1189	5318	1373

27. Кедабекский	5956	2293	45,44	2780	8910	3145
28. Кельбеджарский	3236	508	5,63	1528	4565	1537
29. Кубатлинский	776	197	75,52	12	718	81
30. Кубинский	4368	1354		2362	8475	2772
31. Кусарский	3059	877	114,92	3577	11991	3799
32. Куткашенский	1645	283	4704	1306	8938	3188
33. Кюрдамирский	1171	214	6094	1996	6134	2014
34. Лачинский	6830	1778	90,55	3048	9087	3062
35. Ленкоранский	2156	462	46,60	1255	6733	2176
36. Лерикский	1070	220	23,78	731	3542	1248
37. Масаллинский	2477	813	68,87	2377	10602	4306
38. Мирбаширский	2083	384	28,26	728	3846	1181
39. Нефтчалинский			13,06	99	4360	1454
40. Пушкинский	1023	292	11,42	393	2560	1023
41. Саатлинский	1039	251	22,17	785	2883	1081
42. Сабирабадский	1081	87	53,24	1111	7682	2159
43. Сальянский	720	136	32,23	727	7818	2769
44. Таузский	7698	2870	97,27	2491	11548	3300
45. Уджарский	755	291	12,38	346	1238	346
46. Физулинский	3015	586	43,68	1113	5637	1677
47. Ханларский	5231	2006	112,18	3721	12737	4396
48. Хачмасский	2697	789	62,81	2199	6999	2518
49. Шамхорский	9776	3601	87,56	2939	8083	3084
50. Шаумяновский	2995	908	52,61	1806	5605	1959
51. Шекинский	1592	410	54,23	1961	10258	4110
52. Шемахинский	5063	1419	98,89	2930	12713	4185
53. Ярдымлинский	119	56	12,57	230	1763	455
Всего по Азербайджану	198978	61095	350471	110491	143560	143560

**НАЛИЧИЕ ПОРОДНЫХ И ЧИСТОПородНЫХ ЖИВОТНЫХ В
КОЛХОЗАХ, СОВХОЗАХ и др. ГОСХОЗАХ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР
за 1960-1979 годы
/тыс.голов/**

	1960	1964	1969	1974	1979 пример
I. Численность крупного рогатого скота					
всего:	832,4	833,1	727,4	770	81863
в т.ч. охвачено породным учетом	581	540	471	556	562
из них породных	180,4	254,0	268,8	350,2	427,6
и чистопородных	19,0	30,5	33,4	77,1	134,6
Удельный вес пород в %	31	47	57	63	76
Удельный вес чистопородных в %	11	12	12	22	31
2. Коров и буйволиц всего:	222,8	243,9	198,6	205,7	215,3
охвачено породным учетом	190	204	164	167	186
из них породных	57,0	81,6	90,4	110,4	140,0
чистопородных	7,0	8,9	9,9	22,9	42,9
Удельный вес породных в %	30	40	55	66	75
Удельный вес чистопородных в %	12	11	11	21	30
3. Овец и коз - всего	3517	3626	2767	2922	3228
охвачено породным учетом	2707	3041	2334	2543	3018
из них породных	2084,2	2432,6	2030,5	2263,5	2765
чистопородных	200	258	346,9	413,4	603
удельный вес пород в %	77	80	87	89	96
уд. вес чистопор. в %	10	11	17	18	22

ПРИМЕЧАНИЕ: Согласно инструкции скот, находящийся на откорме нагула, а также и кастраты, валухи и др. выбракованных животных не включаются в породный учет.

Начальник
Азерплеомоб единения

Э.Баширов

Таблица 2.6.

**НАЛИЧИЕ ПОРОДНЫХ И ЧИСТОПОРОДНЫХ ЖИВОТНЫХ В
КОЛХОЗАХ, СОВХОЗАХ и др. ГОСХОЗАХ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР
за 1960-1980 годов
/тыс.голов/**

	1960	1964	1969	1974	1980
I. Численность крупного рогатого скота	832,4	833,1	727,4	770	735,5
всего:					
в т.ч. охвачено породным учетом	581	540	471	556	509,12
из них породных	180,4	254,0	268,8	350,2	509,12
и чистопородных	19,0	30,5	47	77,1	169,4
Удельный вес пород в %	31	12	12	63	33,2
Удельный вес чистопородных в %	II			22	
2. Коров и буйволиц-всего	222,8	243,9	198,6	205,7	190,92
охвачено породным учетом	190	204	164	167	186
из них породных	57,0	81,6	90,4	110,4	155
чистопородных	7,0	8,9	9,9	22,9	52,3
Удельный вес породных в %	30	40	55	66	61
Удельный вес чистопородных в %	12	11	11	21	34
3. Овец всего	3517	3626	2767	2922	3264,6
охвачено породным учетом	2707	3041	2432,6	2334	2787
из них породных	2084,2	258	2030,5	2263,5	2787
чистопородных	200	80	346,9	413,4	650
удельный вес пород в %	77	11	87	89	94
уд. вес чистопор. в %	10		17	18	3 раза

ПРИМЕЧАНИЕ: Согласно инструкции .скот, находящийся на откорме нагула, также и кастраты, валухи и др. выбракованные животные не включаются в породный учет.

Таблица 3.1.3.

**ЧИСЛЕННОСТЬ ПОРОДНОГО КРУПНОГО РОГАТОГО СКОТА
ПО ПОРОДАМ В КОЛХОЗАХ, СОВХОЗАХ И ГОСХОЗАХ
АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ССР**

В цельномолочной зоне разводят чернопестрый скот со средним удоем 3,0-4,5 тыс.кг молока, жирностью 3,6-3,8 %, живой массой коров 450-480 кг. Чернопестрая порода планируется как ведущая молочная порода во всех зонах республики.

На 1 января 1980 года в общественном секторе имелось крупного рогатого скота 735 тыс.голов, в том числе 190,9 тыс. коров, из них молочных пород 490 тыс., в том числе коров 170 тыс. В перспективе предусмотрен рост поголовья крупного рогатого скота, таблица 3.1.4.

В 1978 г. произведено всего 335,5 тыс. тонн. молока, в 1980 г., 1985-1990 годах будет произведено соответственно – 352, 435, 600 тыс. тонн. В расчете на душу населения это составит: 123 кг (1978 г.) 126 (1980 г.), 130 (1985 г.) и 140 кг (1990 г.), тогда как по научно-обоснованным нормам должно приходиться на душу населения до 405 кг молока и молочных продуктов.

Наименование районов	Имеется РГПО	Кол-во хозяйств	Взято на плембосл. КРС (гол)	В т.ч. коров и буйволов / гол./
1. Зардобский	1	6	4765	1225
2. Имишлинский	1	12	15013	3466
3.Исмаиллинский	1	11	7307	2490
4. Казаский	1	22	12204	3030
5. Касум Исмайловский	1	20	11712	2210
6. Кахский	1	13	8029	2476
7. Кедабекский	1	2	1115	384
8. Кельбаджарский	1	12	6715	2060
9. Кубатлинский	1	9	4256	779
10. Кубинский	1	10	5943	2369
11. Кусарский	1	16	111689	3859
12. Куткашенский	1	8	6000	3000

13. Кюрдамирский	1	5	3600	1600
14. Лачинский	1	18	14671	4049
15. Ленкоранский	1	7	4012	1076
16. Лерикский	1	8	6729	1459
17. Масаллинский	1	10	10000	4000
18. Мирбаширский	1	13	8576	2459
19. Нефтечалинский	1	12	13640	3885
20. Пушкинский	1	11	9613	2592
21. Саатлинский	1	11	4650	1879
22. Сабирабадский	1	10	6591	1993
23. Сальянский	1	13	11201	2479
24. Таузский	1	11	6605	1765
25. Уджарский	1	7	7591	2936
26. Физулинский	1	18	8307	2814
27. Ханларский	1	16	16847	4925
28. Хачмасский	1	8	6268	2103
29. Шамхорский	1	7	4742	1318
30. Шаумяновский	1	7	4478	1404
31. Шекинский	1	15	14649	4595
32. Шемахинский	1	11	5790	2649
Итого	54	567	421877	125960

Начальник управления по племяделу

Э.Баширов
И.Зейналов

Примечание:

РГПО- районное и межрайонное госплеменное.

**УДЕЛЬНЫЙ ВЕС ПОРОДНОГО СКОТА В ОБЩЕСТВЕННЫХ
ХОЗЯЙСТВАХ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР НА 1.01.85 г.**

Наименование район	КРС (красное стаде)	В.т.ч. коровы	Овцы
А	1	2	3
Джультинский	100,0	100,0	100,0
Бабекский	100,0	100,0	100,0
Ильичевский	100,0	100,0	46,8
Ордубадский	100,0	100,0	100,0
Шахбузский	100,0	100,0	100,0
Итого по району АЗЕР	100,0	100,0	85,0
Гадрутский	100,0	100,0	100,0
Мардакертский	99,8	99,4	97
Мартунинский	100,0	100,0	99,9
Аскеранский	100,0	100,0	100,0
Шушинский	100,0	100,0	99,0
Итого по району БКЭД	100,0	99,8	99,0
Агдамский	99,2	85	96
Агдашский	99,4	99,0	—
Агджебединский	60	43	99,0
Аншеронский	100,0	100,0	99,8
Астаринский	100,0	100,0	—
Ахсуинский	100,0	100,0	100,0
Бардинский	59	57	100,0
Белоканский	100,0	100,0	97
Вартапенский	95	100,0	98
Геокчайский	46	51	62
Дашкесанский	100,0	100,0	100,0
Джалилабадский	70	70	—
Джебраильский	99,5	98	100,0
Диаичинский	50	45	100,0
Евлахский	89	97	100,0
Ждановский	100,0	100,0	100,0
Закатальский	100,0	100,0	100,0

Зангеланский	69	74	100,0
Зардабский	100,0	100,0	100,0
Имишлинский	57	58	97
Исмаиллинский	91	99,9	99,6
Казахский	100,0	100,0	99,9
К-Исмайловский	96	87	100,0
Кахский	96	100,0	100,0
Кедабекский	99,6	99,9	99,0
Кельбаджарский	100,0	100,0	99,0
Кубатлинский	83	39	—
Кубинский	95	87	99,0
Кусарский	98	97	100,0
Куткаценский	99,6	99,4	99,2
Кюрдамирский	66	64	98
Лачинский	77	42	97
Ленкоранский	100,0	100,0	—
Лерикский	44	28	100,0
Масаллинский	90	80	—
Мирбаширский	100,0	100,0	100,0
Нефгачалинский	100,0	99,9	100,0
Пушкинский	88	65	99,4
Саатлинский	99,7	99,1	100,0
Сабирабадский	61	61	35
Сальянский	100,0	99,0	99,0
Таузский	100,0	100,0	100,0
Уджарский	39	41	—
Физулинский	79	72	99,3
Ханларский	94	93	96
Хачмасский	100,0	100,0	100,0
Шамхорский	100,0	100,0	100,0
Шаумяновский	100,0	100,0	100,0
Шекинский	98	94	100,0
Шемахинский	69	74	99,8
Ярдымлинский	23	9	7,0
Всего по Азербайджану	86	85	97

МОЛОЧНАЯ ПРОДУКТИВНОСТЬ КОРОВ РАЗЛИЧНЫХ ПОРОД СКОТА ПО ЛАКТАЦИЯМ

Показатели		Количество коров	Надоено молока от группы коров (л)	Молочный жир (кг)	Средний удой от коровы	Средний жир в молоке, %
Бурая Кавказская	I лактация	809	1624	62055	2008	3,82
	II лактация	747	1601	60832	2143	3,8
	III лактация	1585	3512	135561	2216	3,86
	по всем пробонит.жив.	3141	6737	258038	2145	3,83
	I лактация	1095	2142	80318	1956	3,75
	II лактация	935	2000	74998	2139	3,75
Щипцкая	III лактация	1715	3555	132964	2079	3,74
	по всем пробонит.жив.	3745	7722	288800	2062	3,74
	I лактация	844	1704	68143	2018	3,76
	II лактация	584	1397	55889	2393	3,8
Костром.	III лактация	1128	2916	116646	2585	3,78
	по всем пробонит.жив.	2556	6017	240678	2354	3,78
	I лактация	581	898	35935	15488	3,61
	II лактация	894	876	32757	2194	3,74
Лебединская	III лактация	717	1932	77263	2694	3,74
	по всем пробонит.жив.	1692	4012	198835	2371	3,71
	I лактация	415	857	31622	2065	3,69
	II лактация	566	1423	53502	2514	3,76
Симментальская	III лактация	1791	5103	191346	2849	3,75
	по всем пробонит.жив.	2772	7179	267795	2590	3,73
	I лактация	201	572	20414	2845	3,57
	II лактация	374	1255	44167	3355	3,52

Черно-пестрая	III лактация	303	1184	40852	3908	3,45
	по всем пробонит.жив.	878	2943	104478	3352	3,52
	I лактация	395	687	25556	1739	3,72
Буро-Карпатская	II лактация	689	1356	50170	1968	3,7
	III лактация	801	1798	66535	2245	3,7
	по всем пробонит.жив.	1885	3841	142508	2037	3,71
	I лактация	545	1290	47601	2367	3,69
Буро-Латвийская	II лактация	596	1562	58110	2621	3,72
	III лактация	1740	5011	19293	2880	3,85
	по всем пробонит.жив.	2881	7816	294668	2713	3,77

**ПОКАЗАТЕЛИ ПОРОДНОГО УЧЕТА ПО ОТДЕЛЬНЫМ
ВИДАМ НА 1 ЯНВАРЯ 1985 ГОДА
(ВКЛЮЧАЯ СКОТ НА ОТКОРМЕ И НАГУЛЕ)**

I	Крупный рогатый скот			Овец		
	всего	породный КРС всего	% пород- ности	всего	породный овец всего	% пород- ности
1	2	3	4	5	6	7
1. Нах.МССР	43545	43545	100	135808	111639	82,2
2. НКАО	64818	64713	99,8	180261	185708	99,7
3. Агдамский	18213	18213	100	117084	117084	117084
4. Агдашский	21250	21250	100	—	—	—
5. Агджебединский	17119	10825	63,2	186585	136567	99,9
6. Апшеронский	21614	21614	100	121770	120250	98,7
7. Астаринский	7915	7915	100	258	—	—
8. Ахсуинский	15312	15312	100	55022	54872	99,7
9. Бардинский	25257	20294	80,4	42616	42611	100
10. Белоканский	15498	15498	100	11651	11527	98,9
11. Варташенский	14736	14316	97,1	27844	27479	98,6
12. Геокчайский	15277	8618	56,4	4885	3028	61,9
13. Дашкесанский	10839	10774	99,4	7150	7150	100
14. Джалилабадский	14361	9507	66,2	—	—	—
15. Джебранльский	11166	11166	100	57159	56988	99,7
16. Дивичинский	14043	7387	52,6	14087	14030	99,5
17. Евлахский	14175	12853	90,7	57627	57240	99,3
18. Ждановский	15024	15024	100	195786	195223	99,7
19. Закатальский	19221	19221	100	68348	66815	97,8
20. Зангеланский	9046	6215	68,67	10681	10631	99,5
21. Зардабский	15647	15647	100	21652	21652	100
22. Имплинский	21677	13173	60,8	125379	125350	99,9
23. Исмаиллинский	22653	21290	93,5	88876	88453	99,5
24. Казахский	22281	22281	100	106724	106600	99,8
25. Касум-Исмайловский	16639	16241	97,6	72388	71288	98,4
26. Кахский	15985	15675	98,1	61541	60210	97,8
27. Кедабекский	14570	14570	100	84848	84592	99,6
28. Кельбаджарский	17838	17838	100	21565	21511	21511

29. Кубатлинский	10058	8574	85,2	—	—	—
30. Кубинский	16553	15954	96,4	107035	104878	97,9
31. Кусарский	14806	13673	92,3	45517	45471	99,8
32. Куткашнский	22170	22170	100	88537	87186	98,4
33. Кюрдамирский	15245	10622	69,7	29847	29661	99,3
34. Лачинский	21722	18229	83,9	114023	113989	99,9
35. Ленкоранский	10304	10304	100	—	—	—
36. Лерикский	13024	6989	53,7	60964	60924	99,9
37. Масаллинский	17054	15371	90,1	—	—	—
38. Мир-Баширский	10547	10547	100	18812	16804	99,9
39. Нефтечалаинский	15325	15325	100	11159	11107	99,5
40. Пушкинский	10200	9598	94,1	59636	59217	99,2
41. Саатлинский	14266	14266	100	17863	17362	97,1
42. Сабирабадский	31398	22582	71,9	52984	1849034,8	—
43. Сальянский	10838	10838	100	62959	61946	98,3
44. Гаузский	12414	12414	100	61728	61360	99,4
45. Уджарский	15931	8442	53	—	—	—
46. Физулинский	18173	15769	86,8	103738	103685	—
47. Ханларский	21956	21693	98,8	100320	92379	92,0
48. Хачмасский	14278	14278	100	29099	29009	99,6
49. Шамхорский	18730	18727	100	89499	89027	99,4
50. Шаумянский	14278	14278	100	29099	29009	99,6
51. Шекинский	27832	27832	100	67218	64808	96,4
52. Шемахинский	27954	13647	48,5	229871	228711	99,4
53. Ярдымлинский	7946	1676	21,1	18605	1265	6,7
Всего по Азербайджану:	941604	837461	88,9	3225319	3120065	96,7

Начальник управления по племяделу

Э.БАШИРОВ

**СВЕДЕНИЯ
О НАЛИЧИИ ПОРОДНЫХ ЖИВОТНЫХ И ПОРОДНОЙ
ПТИЦЫ ПО АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР НА 1.01.85 год**

	СКОТ													
	КРУПНЫЙ							РОГАТЫЙ						
	Красное стадо				Буйволиное стадо			Зебу						
	всего породных	их удельный вес	из общего числа		всего породных	их удельный вес	из общего числа		всего породных	их удельный вес	всего породных	их удельный вес	из общего числа	
быки производ.			коровы	Буявилины			Буки производ.	всего породных					уд. вес	всего породных
Общественный сектор всего	500669	86	7340	95	181227	85	74585	99,2	26817	99,9	5606	100	129	100
в т.ч. колхозы	219660	85	3127	95	81511	84	48538	100	17660	100	82	100	20	100
Межхозы	17116	59	174	98	1605	60	3540	100	705	100	147	100	14	100
Совхозы всех систем	261243	91	3982	97	97171	87	21998	100	8257	100	5373	100	91	100
из них в совхозах МСХ СССР	1358	100	24	100	438	100	132	100	59	100	64	100	3	100
МСХ АзССР	84890	89	1310	98	30206	81	10072	100	3846	100	1213	100	45	100
МПХ, вкл. МПХ СССР	7492	94	1095	97	29076	92	5194	100	1919	100	3854	100	16	
Госинкомитета	100663	90	1553	95	37449	88	6600	100	2433	100	242	100	27	100
Других совхозах	2650	50	57	38	940	53	509	47	195	43	4	100	4	100

	Всего по-родных свиной	Их удельный вес	В том числе						Всего по-родных овец	Их удельный вес	В том числе					
			Хряки провозителей		Основные свиноматки		Проверяемые свиноматки				Бараны провозители		Бараны пробники			
			го-лов	Удельный вес	го-лов	Удельный вес	го-лов	Удельный вес			го-лов	Удельный вес	го-лов	Удельный вес	го-лов	Удельный вес
Общественный сектор, всего	105692	90	1446	82	9071	84	6120	91	76454	96	5391	100				
в т.ч. колхозы	22922	90	296	100	1973	100	1157	100	30761	99,0	2302	100				
Межхозы	21319	100	249	79	1165	100	1587	100	1382	98	77	100				
Совхозы всех систем	59395	100	856	100	5842	100	3302	100	43540	98	3012	100				
Из них в составе МСХ СССР	-	-	-	-	-	-	-	-	381	100	-	-				
МСХ Аз. ССР	36690	100	465	100	3486	100	2029	100	21976	96	2929	100				
МСХ, включая МПХ СССР	6748	100	101	100	497	100	251	100	7736	99,9	-	-				
Госвинкомитет	15967	100	290	100	1759	100	1022	100	13447	98,0	83	100				
Других источников*	2056	15	45	15	191	10	74	11	771	30	-	-				

	Всего породных лошадей	Их удельный вес	В том числе				Породные верблюды				Всего породных кроликов		Взрослые	Неисп. Удел. вес	/тыс.голов/	
			Жеребцы производители		Кобылы		Удельный вес	в т.ч. производители	Удельный вес	голов	Удельный вес	голов				Удел. вес
			голов	Удельный вес	голов	Удельный вес							Удельный вес	голов	Удельный вес	
Общественный сектор, всего	1038	32	20	25	270	14	123	98	32	97	2066	73	3-77,7	98	3076,5	100
в т.ч. волхозы	79	6	-	-	14	2	-	-	-	-	-	-	659,2	100	659,2	100
Межхозы	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	50,8	100	50,8	100
Совхозы всех систем	969	49	20	53	256	25	123	98	32	97	2021	100	2353,7	100	2353,7	100
Из них в со-вхо-зах! МСХ СССР	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4,3	100	4,3	100
МСХ Аз. ССР	635	59	16	84	176	37	123	100	32	100	-	-	101,9	100	101,9	100
МСХ, включая МПХ СССР	42	10	-	-	13	5	-	-	-	-	2021	100	279,0	100	279,0	100
Госвинкомитет	282	59	4	40	67	26	-	-	-	-	-	-	380,9	100	380,9	100
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1587,6	100	1587,6	100
Других со-вхо-за*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	45	6	14,0	36	12,0	13

**ПОКАЗАТЕЛИ ПОРОДНОГО УЧЕТА ПО ОТДЕЛЬНЫМ ВИДАМ
НА 1 ЯНВАРЯ 1985 ГОДА
(ВКЛЮЧАЯ СКОТ НА ОТКОРМЕ И НАГУЛЕ)**

1	Крупный рогатый скот			Овец		
	2 всего	3 породный КРС сего	4 % пород- ности	5 всего	6 породный овец всего	7 % пород- ности
1. Нах.МССР	43545	43545	100	135808	111639	82,2
2. НКАО	64818	64713	99,8	180261	185708	99,7
3. Агдамский	18213	18213	100	117084	117084	117084
4. Ауданский	21250	21250	100	—	—	—
5. Аджебеди́нский	17119	10825	63,2	186585	136567	99,9
6. Апшеронский	21614	21614	100	121770	120250	98,7
7. Астаринский	7915	7915	100	258	—	—
8. Ахсуинский	15312	15312	100	55022	54872	99,7
9. Бардинский	25257	20294	80,4	42616	42611	100
10. Белоханский	15498	15498	100	11651	11527	98,9
11. Варташенский	14736	14316	97,1	27844	27479	98,6
12. Геокчайский	15277	8618	56,4	4885	3028	61,9
13. Дашкесанский	10839	10774	99,4	7150	7150	100
14. Джалилабадский	14361	9507	66,2	—	—	—
15. Джебранльский	11166	11166	100	57159	56988	99,7
16. Дивичинский	14043	7387	52,6	14087	14030	99,5
17. Евлахский	14175	12853	90,7	57627	57240	99,3
18. Ждановский	15024	15024	100	195786	195223	99,7
19. Закагальский	19221	19221	100	68348	66815	97,8
20. Зангеланский	9046	6215	68,67	10681	10631	99,5
21. Зардабский	15647	15647	100	21652	21652	100
22. Имишлинский	21677	13173	60,8	125379	125350	99,9
23. Исмаиллинский	22653	21290	93,5	88876	88453	99,5
24. Казахский	22281	22281	100	106724	106600	99,8
25. Касум-Исмаиловский	16639	16241	97,6	72388	71288	98,4

26. Кахский	15985	15675	98,1	61541	60210	97,8
27. Кедабекский	14570	14570	100	84848	84592	99,6
28. Кельбаджарский	17838	17838	100	21565	21511	21511
29. Кубатлинский	10058	8574	85,2	—	—	—
30. Кубинский	16553	15954	96,4	107035	104878	97,9
31. Кусарский	14806	13673	92,3	45517	45471	99,8
32. Куткашенский	22170	22170	100	88537	87186	98,4
33. Кюрдамирский	15245	10622	69,7	29847	29661	99,3
34. Лачинский	21722	18229	83,9	114023	113989	99,9
35. Ленкоранский	10304	10304	100	—	—	—
36. Лерикский	13024	6989	53,7	60964	60924	99,9
37. Масалинский	17054	15371	90,1	—	—	—
38. Мир-Башарский	10547	10547	100	18812	16804	99,9
39. Нефтечалинский	15325	15325	100	11159	11107	99,5
40. Пушкинский	10200	9598	94,1	59636	59217	99,2
41. Саатлинский	14266	14266	100	17863	17362	97,1
42. Сабирабадский	31398	22582	71,9	52984	1849034,8	—
43. Сальянский	10838	10838	100	62959	61946	98,3
44. Таузский	12414	12414	100	61728	61360	99,4
45. Уджарский	15931	8442	53	—	—	—
46. Физулинский	18173	15769	86,8	103738	103685	—
47. Хацларский	21956	21693	98,8	100320	92379	92,0
48. Хачмасский	14278	14278	100	29099	29009	99,6
49. Шамхорский	18730	18727	100	89499	89027	99,4
50. Шаумянский	14278	14278	100	29099	29009	99,6
51. Шекинский	27832	27832	100	67218	64808	96,4
52. Шемахинский	27954	13647	48,5	229871	228711	99,4
53. Ярдымлинский	7946	1676	21,1	18605	1265	6,7
Всего по Азербайджану:	941604	837461	88,9	3225319	3120065	96,7

Начальник управления по племенделу

Э.БАШИРОВ

**ПОКАЗАТЕЛИ ПОРОДНОГО УЧЕТА В МЯСНОМ СКОТОВОДСТВЕ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР НА 01.01.1985 ГОДА**

Породы	Всего маточного поголовья с помесью	В.т.ч			Всего чисто-породистых животных	Быков чисто-породного и помесных			Всего чисто-породных быков	
		Коров	Телки старше двух лет	Телки от 1-го до 2-х лет			Элита и элита рекорд	1 класса	число	%
Абердин - англуская	3261	893	1205	1163	773	278	176	66	266	96
Голлевейская	8088	1500	2261	1874	847	345	214	131	305	